

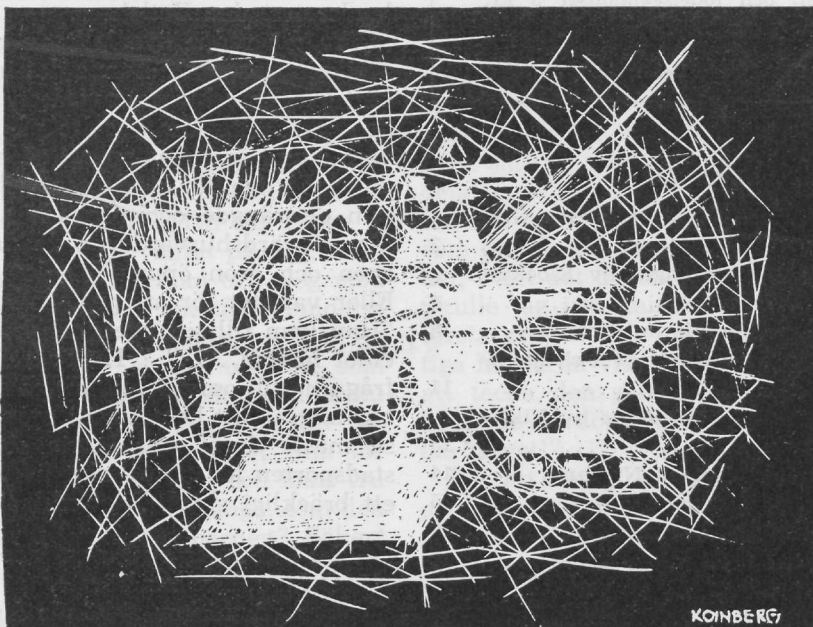
KUSTBON

Nr 4. Årgång 16

ORGAN FÖR
ESTLANDSSVENSKARNA I SVERIGE

Dec. 1959

JULEN 1959

*Fjärran, från jorden skild,
strålar en stjärna mild,
fläckfri vid sfärens rand;
ledes av Herrens hand
fram över mörka land. —*

*Stjärnan, som strålar klart,
lysande, underbart
vandringens dunkla tid,
tindrat från evig tid,
bådande — evig frid. —*

Anders Lindström.

Utgiven av Svenska Odlingens Vänner.

Redaktör och ansvarig utgivare: *Manfred Nyman*.

Redaktionssekreterare: *Lars Broman*.

Red. och exp. Eknäsvägen 2. Stockholm K.

Kustbons postgiro: 19 72 07. Tel. 53 16 37.

Utkommer 1959 med fyra nummer.

Prenumerationspris 1959 5 kr.

Annonspris: 1/1 200:—, 1/2 115:—, 1/4 60:—,

1/8 35:—

Förlovnings-, vigsel- och födelseannonser 5 kr.

Dödsannonser 20 kr.

Härnösand 1959 — Härnösands Boktryckeri Aktiebolag

Ur innehåll

<i>En jul jag minns</i> av Komminister emeritus Gunnar Schantz	2
<i>På Odensholm</i> . Dagboksanteckningar av Klockare Johan Nymann	4
<i>Ett soldatöde</i> Upptecknat av Viktor Aman	8
<i>Livet i Gammalsvenskby</i> . Föredrag av Folkskollärare Jan Utas	11
<i>Böcker om Gammalsvenskby och Runö</i> av Viktor Aman	13
<i>Den långa resan hem</i> av Manfred Nyman	14
<i>Estlandssvensk Svenskbyafton</i> av M. N.	15
<i>Havet</i> av Alex. Samberg	15
<i>Jubileumshögtid i Betesdakyrkan</i> av M. N.	16
<i>Anton Brunberg 60 år</i> av A. V-y	17
<i>Johan Alros 65 år</i> av L. B.	17
<i>Estnisk skola i Göteborg</i>	17
<i>Kustbon 1959—1960</i> av Manfred Nyman	18
<i>Svenskbyminne i Jämtland</i>	18

En jul jag minns

Komminister emeritus Gunnar Schantz

... ”ty det fanns icke rum för dem i härbärget”.
(Luk. 2:7)

Hur minns jag icke min far, när han på julafton vid den tända granen i matsalen läste julevangeliet — hur den store, starke mannen darrade på rösten, när han kom till det stället om härbärget i julens gamla och evigt nya budskap.

”Icke rum!” Varje jul blir de orden åter levande för mig. Vid mina 70 år gripes jag lika starkt som far inför den nu, som på Jesu tid, hårda verklig-

heten. Jesusbarnet med sina föräldrar måste fly undan Herodes till Egypten. Millioner människor i vår egen tid har fått dela samma erfarenhet av hat och grymhet. Även Ni, kära kustbor, som måst lämna edra hem och gården, båtar och skötar. Därför tror jag, att Ni känner med mig i denna den stora folkvandringens tid. Det är nu många år sedan jag var bosatt i Estland som agronom, assistent i estniska lantbruksakademien och förvaltare, före och under det första världskriget och revolutionen — sedermera som präst på Runö i Rigabukten. Det var i sista stund jag lyckades fly undan de anstormande ryska horderna — dock med en väsentlig skillnad. Jag lyckades komma hem igen till mitt kära fosterland, då ni däremot måste lämna allt, som var eder kärt, för att bosätta eder i edra forndomstima förfäders land, och dock ett främlingsland — i så mycket olik ebofolkets i Österled.

Men det som griper oss mest är väl, att det icke fanns något rum för Josef och Maria i den lilla landsortsstaden Betlehem.

Var det redan överfullt av människor i skattskrivningens stad? Fanns det ingen av de många gästerna, som kunnat avstå en del av sitt rum åt den mest hjälplösa varelse på jorden: en kvinna vars stund är kommen att föda? Var det för att de var fattiga, för att de var stillsamma människor som ej trängde och pockade sig fram? Var det för att värdshusvärdarna de dagarna blott hade ögon och öron öppna för den rika förtjänsten? Eller var det för att profetian skulle fullbordas: ”Han kom till sitt eget, och hans egna togo icke emot honom . . .” ? Hur vore det om vi ställde frågorna till oss själva: ”Finns det rum för honom hos mig, i mitt hem, i mitt eget hjärta?” . . . Och så måste Josef och Maria söka sig ut genom stadsporten för att till slut finna en fristad under ett bräckligt skjul, lutat mot stadsmuren.

På krubbans strå man lade dig,
O Jesu, himlens Förste,
Och människor ej kände dig,
Fastän du är den störste.

Och nu skall jag i korthet berätta om den där julen jag alltid kommer att minnas. Det var i december år 1917. Rigafronten var genombruten. Varje dag drog ryska avdelningar förbi på landsvägen. Soldaternas långa, grågula rockar var nedslitna med sönderfrasade kanter, och många hade benen omlindade med säcktrasor. Men det var inget fel på humöret. Utleda på kriget, hade de nu själva tagit makten i sin hand, dödat många av sina officerare och bildat soldatråd. Det bar i väg hemåt: skjutande vilt med sina armégevär ljöd ropen ”na doma! na doma!” Kort före hade godset, jag förvaltade, ”övertagits” av en tolvmannagrupp, utsänd från huvudstaden. Ett tiotal ormsöbor, flickor och några pojkar som hjälpt till med skörden, hade skyndsamt begivit sig hem till sin ö. Dag för dag växte hotet. Jag fann till sist tillfälligt skydd hos en ingenjörsfamilj, som bodde i en villa i närheten av Tamsal på banlinjen Taps—Dorpat.

Julhögtiden stod för dörren, utan ljus, utan gott och leksaker till de tre små barnen. I närheten av stationen hade över 3.000 ryska soldater slagit läger. Det var tidig vinter. Jag axlade rygg-säcken, och en trotjänare körde mig i arbetssläden några dagar före julafton på avsidesliggande bivägar till Taps, knutpunkten mellan Reval och Narva. Där tog jag tåget till Reval och lyckades efter mycket spring på gatorna komma över litet av varje (med betoning på litet) av det, som hör till ett festligt dukat julbord, och blott ett enda paket ljus till granen.

I så måtto var det gott och väl, men nu gällde det att komma i tid tillbaka igen. Alla tågen var fyllda av soldater på väg österut. Några tågtider existerade ej mer och ingen frågade längre efter biljetter. Fullpackade tåg med sönderslagna vagnrutor kom och gick med långa intervaller. Den stora stensatta vestibulen var till trängsel fylld med tätt sittande soldater. Även jag satt där — jag vill minnas en hel natt och frampå eftermiddagen följande dag. Och det var julaftonen!

En vänlig och jovialisk samararyss hjälpte mig äntligen komma ut på perrongen. Flera tågsätt missade vi, men lyckades till slut få plats och fäste på det nedersta fotsteget till en vagn så fylld, att soldater satt i fönsteröppningarna med benen dinglande utanför. Så gick färden hemåt i över 10 graders kyla de c:a 8 milen till Taps.

Skjutskarlen, som förgäves väntat på mig, hade farit tillbaka. På stationen log man och slog med handen åt min naiva fråga om tågförbindelse söderut. Samhället (som nu är stad) var fyllt av soldater. Likaså det stora godset utanför, som givit stationssamhället sitt namn. Sång och skrån och vilda rop hördes vida omkring. Klockan var åtta på julaftonen, och det fanns inget rum för mig. Vad skulle min vän ingenjören och hans fru tro annat, än att jag var en av de många, som den tiden spårlöst försvann? Och barnen? Säkert måste de med iver nu vänta på att få höra det av oss överenskomna sättet att knacka på ytterdörren. En vän, en som man inte var rädd för — en kär farbror med säcken fylld av all julens härlighet!

Jag vandrade på måfå allén upp mot herrgården. Det lyste svagt i fönstret från en liten, förfallen träkåk. Jag knackade på dörren. Ljuset släcktes. Knackade ånyo, upprepade gånger. Tassande steg, en svag röst innanför dörren: "Kes on?" "Söber, rootslane — kas ma tohin sise astuda?" (Vem är det? Vän, svensk — får jag stiga på?) Dörren öppnades försiktigt, en gammal gumma tog tveksamt emot mig.

Hon var änka efter, vill jag minnas, trädgårdsmästaren på godset. Hon tände lampan i det lilla, fattigt möblerade rummet, och det dröjde ej länge, förrän hon, efter att ha fått kännedom om min belägenhet, fick fullt förtroende till mig. Hon sade sig från fädernet stamma från Sverige och hon bodde nu här ensam, övergiven av sina barn. På bordet satte hon fram svartbröd med honung och en mugg mjölk. Under tiden hon stekte några fläskskivor, gick jag ut och bröt från en gran några kvistar, som jag sedan satte i ett krus på bordet.

Tog sedan ett ljus ur det enda paketet jag lyckats tillhandla mig och fäste i toppen på en av kvistarna. Rummet var kallt. Endast det lilla kyffet till kök var uppvärmt av spisen, men det varma teet efteråt gjorde mig gott. Hon bad mig läsa julevangeliet ur den estniska bibeln och sjunga någon av mitt hemlands julpsalmer. Så bäddade hon den i hörnet stående sängen åt mig, tog god natt och gick sedan och lade sig i köket.

Ljuset brann så småningom ned. Lampan hade hon tagit med sig ut i köket. Trädens silhuetter avtecknade sig skarpt mot snön utanför. Enstaka grupper soldater drog sjungande och stojande förbi. Julnattens stillhet sänkte sig alltmer över mig, där jag låg, halvt avklädd, i sängen.

Hela mitt liv passerade revy. Mer och mer tog barndomsminnena från gångna jular överhand. Far och mor, som ännu levde och som, vad jag senare fick veta, förlorat hoppet om att någonsin få se mig åter (ty breven nådde aldrig fram till sin bestämmelseort), hade aldrig varit mig så nära som den natten. Där jag låg med slutna ögon blev allt till sist så förunderligt ljusst: jag såg de många ljusen tindra i den stora granen, äpplen, fikon, nötter, marsipangrisar låg inbjudande uppdukade på det stora matsalsbordet och far hade satt sig med långpipan i handen, beredd att dela ut av den stora julklappshögen vid granens fot. Det var minnet från ett lyckligt barndomsminne, som gjorde det så ljusst för mig i all min ensamhet, i allt det dystra och mörka omkring mig . . . Skulle jag icke minnas den julnatten, då jag för första gången fick uppleva att bli ett med de fattiga herdarna vid krubbans strå! Och det har jag att tacka den gamla änkan för, som icke blott öppnade sin dörr utan ock hade — "rum för mig i hörbäret!"

För att riktigt få uppleva julhögtiden, tror jag, att vi måste söka oss ut genom stadsporten, ut från den larmande staden, och vandra långt ut i nattens mörker över steniga kullar och sankar ängsmarker med högst en ränsel med några brödkanter i, en stav och kläder, som tål vid nattens fuktighet och markens oländighet — likt herdarna. Med andra ord: vi måste bli fattiga och hjälplösa för att finna julens hemlighet. Och när vi så vandrat och blivit trötta och känner oss övergivna, då skall vi lyfta våra ögon upp mot bergen, upp mot himmelen, i stilla förbidan, förväntansfullt, avvaktande. Då skall undret ske: en stor stjärna tändes, änglaröster höres, hemligheten uppenbaras, hemligheten om mig själv och hemligheten om Gud — detta, "att Gud skapat mig till sig och att mitt hjärta är oroligt, tills det får sin vila i Gud."

Liksom jag, saknar Ni säkert, kära f. d. kustbor, julaftonens härliga, gammalsvenska bastu. Det var ju där högtiden gjorde sitt första inträde. Min första jul på Runö bjöd mig framlidne klockaren och kantorn Henrik Lorenz, min oförgätlige vän, att bada i hans bastu. Där vi satt på laven, berättade han om sin barndoms jular, hur hans farfar, innan det blev sängdags, tog barnen ut på förstubron, varifrån havet syntes, havet, som så långt han mindes tillbaka under julnatten låg stilla och glimrande under den höga stjärnhimlen. Där

PÅ ODENSHOLM

Dagboksanteckningar av Klockare Johan Nymann

Etthundra år har i år gått sedan Johan Nymann föddes. Många generationer estlandssvenskar lärde känna denne man som under ett halvsekel verkade som lärare, klockare och organist inom Nuckö socken. Johan Nymann har av många betecknats som pionjären inom estlandssvenskt kulturliv. Och helt visst hade denne man många intressen som var ovanliga för hans generation estlandssvenskar. Han förde till exempel dagboksanteckningar och skrev en självbiografi — visserligen högst ofullständig. Självbiografen påbörjades i slutet av år 1880 — således när han var i tjugoårsåldern — och avslutas egentligen med året 1893. Dagböckerna börjar i slutet av 1889 och fortsätter några år in på detta århundrade. Självfallet är varje autentisk källa till vår tidigare historia av stort värde och i synnerhet bör de sista årtiondena av förra seklet ha ett speciellt intresse för oss, då det ju är vid denna tid som man kan tala om ett estlandssvenskt nationellt uppvaknande.

Johan Nymanns självbiografi behandlar barndomsåren i byn Klottorp (Nömküll), elevtiden i Paschleps seminarium (vanligen kallat Thoréns seminarium), hans tid som lärare i Paschleps folkskola och vid seminariet där samt i Sutlep. Ett längre avsnitt handlar om lärartiden på Odensholm och ett annat om hans första år som klockare på Nuckö. Ett litet avslutande tillägg till de 1893 avslutade anteckningarna med några summariska familjenotiser för mellanliggande period gjorde han år 1919.

Den lilla ön Odensholm, belägen en svensk mil (10 verst) från Spitham i nordvest ut i hafvet och hvarest äfven sedan urminnes tider svenskar varit bosatta, hade hitintills ännu varit i saknad av någon skolundervisning, eftersom de för sitt ringa antals skull aldrig kunnat vara i stånd att bygga sig ett skol-

stod de alla med blottade huvuden, tysta och stilla, lyssnande om icke änglasånger skulle höras i den heliga natten. Jag vet ingen vackrare och sannare bild av vad det vill säga att vara människa än denna, när barnen i stilla tillbedjan lyssna efter änglasången i skyn.

En gång skall både du och jag inför döden och evigheten stå därute i vinternatten, avklädda allt vårt eget. Skall vi då stå där likt barnen, ivrigt lyssnande i tillbedjan efter den röst, som med åren blivit oss så kär och förtrogen i det eviga livets ord, eller skall bävan och ångest gripa oss under en för oss okänd och tom himmel, tyst och tillsluten, där stjärneljusen tindra så avlägset, kallt och likgiltigt? Allenast vår kristna tro förmår skänka oss den *hemkänsla, hemortsrätt och trygghet*, som icke kan förliknas vid någonting annat här i tiden: den, att veta sig vara omfattad av och innesluten i Guds kärlek, uppenbarad i Kristus Jesus — på krubbans strå och på Golgatas kors.

Jul, du välsignade, åter en gång
Hälsar jag dig med min fattiga sång!
Livet är grått som en vadmalsvåd,
Jul, du har pärlor och gyllene tråd!

Ur självbiografen publiceras nedan — med vissa utslutningar — avsnittet om tiden på Odensholm. Anteckningarna har självfallet tillkommit utan att författaren haft en tanke på att de någonsin skulle publiceras. De är ju dessutom nedtecknade av en yngling. Men åtskilligt torde ha intresse inte bara för våra landsmän från Odensholm utan även för andra som intresserar sig för kulturhistoriska notiser från vårt förra hemland. Texten har återgetts med diplomatarisk noggrannhet, måhända kan utdraget därmed erbjuda även språkmannen något av intresse.

Det kan vara roligt att se hur våra första folkskollärare behandlade det språk som de satts att lära ut. Man får samtidigt ha i minne att ingen av dem hört högsvenskan behandlas i dagligt tal förrän de kom till Paschleps seminarium och att utbildningstiden var knappa tre läsår. (Nymann hade dock frivilligt utökat sin seminarietid med ytterligare ett år).

Även om det alltjämt finns många estlandssvenskar som har sin gamle lärare och klockare i gott minne, finns det desto fler unga som aldrig hört talas om honom och de andra män som oförtrutet kämpade för att "våra svenskar måtte komma i jämbredd med andra nationer" (ur J. N:s självbiografi). Efterföljande utdrag må för dem utgöra en erinran. En något utförligare presentation av Johan Nymanns person och den miljö han verkade i kommer i ett annat nummer av Kustbon. E. N.

hus och underhålla en lärare; då deras antal ej öfverstiger 80 personer. Deras andliga omvårdnad har af den orsak varit ganska vårdslösadt, om man betänker, att det allt bestod deri, att pastorn på Nuckö, till hvilken socken ön räknas, blott *en gång* under året gjort och ännu gör en visitations- och predikoresa hit, för att predika och utdela sakramenterna. Sedan fingo de stå sig så godt de kunde. En bonde tjänstgjorde som läsare, som söndagligen om förmiddagarna läste en predikan i kapellet med dertill åtföljande kyrkoböner efter den estniska ritualen. Äfven här som öfverallt på Nuckö och i hela landet, herrskade mörksens välde, i det att bränvinet spelade sin rol och utöfvade sitt tyranniska välde öfver det uppväxande släktet. En utaf öns bönder var äfven krögare, som på godsägarens (Neuenhoff) befallning utskänkte bränvin till alla behöfvande. Detta har varit till mångas ruinerande; och ännu, fastän sedan dess många år redan förflutit, synas ännu spåren af dess förhärjning, i det att de flesta äro utfattiga och det torde ännu dröja en lång tid, innan de hinna repa sig efter denna ödeläggelse.

Då de svenska missionärerna anlände hit till de estländska öarne och andliga väckelser här uppstodo, gick icke Herren den lilla ön förbi, utan tänkte i nåd äfven på honom; äfven härifrån ville Han inberga någon i sin himmelska lada och för denna orsaks skull sände han sin tjenare Thorén hit med fridens evangelium. En andlig väckelse uppstod äfven här och man säger, att de flesta blifvit besökta af Herrens ande eller åtminstone rörda. Detta dröjde dock blott en kort tid, ty eftersom de hade ingen som kunde

predika för dem (Thorén var ej bosatt här), så började detta mer och mer aftyna och endast några få blefvo ståndande i sanningen. Alla unga gingo åter till verdens usla brunnar. Sedan skulle äfven Österblom varit här och predikat en gång. Äfven J. A. Falk, som en tid var bosatt på Rickholz, uppehöll sig här några veckor en sommar och undervisade barnen och predikade. Sedan äfven han flyttade, voro de åter lemnade åt sig sjelfva, under hvilken tid den lilla återstoden af troende smält ihop och blifvit ljumma och sömniga. Så förflöt tiden ända till 1883. Nu insåg man, isynnerhet prosten Girgensohn, nödvändigheten af en skola på ön, hvarföre han bad en understöds-kassa i Reval att hjälpa dem bygga ett skolhus och årligen aflöna en lärare. Detta beviljades. Skolhuset uppfördes, ehuru litet och en årlig underhållning med 75 rbl tillförsäkrades, dock skulle bönderna sjelfva köpa bränsle så mycket som behöfdes; kyrkokassan i Nuckö gaf 25 rbl och således blef det 100 rbl i året för lärarens räkning, hvilken äfven skulle för denna lön läsa i kapellet. Om hösten 1883 var huset färdigt och eftersom jag var tjänstledig, så kom jag underfund med att antaga denna plats till mitt arbetsfält. Jag hörde genom folket, att de velat hafva mig, hvarföre jag skref ett bref till förmyndaren och frågade om saken. Han skickade bud efter mig att jag skulle gå dit och bese platsen hvilket jag äfven gjorde, och jag fann den till min belåtenhet, utom det, att lönen var liten. I slutet af Oktober (1883) flyttade jag hit med min familj och allt hvad mig tillhörde, ehuru huset ännu ej var alldeles färdigt. Dock voro våra boningsrum så pass färdiga, att vi kunde flytta in. Det dröjde ännu några veckor, innan allt blef färdigt och skolan kunde börjas. Skolan öppnades derföre d. 18 Nov. och har sedan dess oafbrutet kunnat fortgå. Hvad skall jag ännu säga om min vistelse här? Allt går sin vanliga gång som annorstädes. Att undervisa är här dock betydligt lättare än i andra folkskolor, eftersom barnens antal är så ringa högst 10. Dessutom tyckas de också ha något bättre förstånd än annorstädes och lära derföre ganska lätt med blott hittills en undantagen. "Endags" barnen gå äfven tillsammans med de mindre en gång under veckan, hvarföre jag alla lördagar är ledig från skolan. Hvarannan vecka gå äfven de barn hit för att uppläsa sina lexor, som ännu ej hunnit skolåldern, d. v. s. barnen mellan 8 och 11 års ålder. Först om somrarna, när prosten gör en resa hit, som redan är nämnt, håller han äfven examen med barnen, af hvilka han då ej plägar fråga mycket, då han ju vet, att de hunnit förglömma mycket sedan skolans upphörande d. 15 April; sedan dess gå de blott en gång under veckan ända till d. 15 Juni.

Utom det att jag undervisar barnen, har jag äfven användt min tid till ordets predikande för de äldre. Regelmässiga bönestunder hållas året igenom: Söndagseftermiddagarna kapellgudstjänst, då jag läser antingen i kapellet (om somrarna) eller i skolhuset (om vintrarne, för köldens skull), hvarvid jag spelar på orgel, som köptes samma höst jag kom hit. Enligt kyrkolagen måste läsning ske ur bok, en postilla med psalmsång och kyrkoböner såsom i kyrkorna. Jag har hittills måst rätta mig efter denna lag, ehuru mitt samvete ofta sagt mig, att detta ej är att predika Guds ord efter hans vilja. Synnerligen motbjudande

äro de andelösa bönderna, som man alla söndagar måste upprepa utan mening. Men folket är så vant med allt detta, att det nog skulle vara svårt att afvänja dem från dessa s. k. gudstjänster, isynnerhet många äldre. — Om söndagseftermiddagarna håller jag vanligen en predikan öfver en bibeltext och sång ur en sångbok och orgelspel. Dervid blifva våra hjertan ofta tröstade och några af kvinnorna isynnerhet brista ut i gråt eller glädjeytringar. Dessutom håller jag äfven om vintertiden onsdagsqvällarna en bönestund, då jag vanligen läser ur någon god andlig uppbyggelsebok, och likaledes äfven både sommar och vinter alla lördagskvällar. Om måndagsaftnarne om vintertiden hålla vi med gubbarne äfven bibelklass, då vi läsa ett kapitel ur bibeln och samtala deröfver

Vy från Odensholm med byn i bakgrunden

så godt vi förstå. Denna besökes af 5 troende karlar, och har menskligt att se, varit till mycken nytta och undervisning, isynnerhet för dem. Således har jag fullt upp med arbete, ack måtte blott Herren gifva mig den villiga anden och uppfylla mig mer och mer med sin kärlek, så att det ej måtte bli tråkigt att så der hålla på vecka efter vecka, år efter år, utan att frukten dock icke är så i ögonfallande. Dock Herren har välsignat detta till de troendes uppbyggelse och uppmuntran, och detta är ju ersättning nog och mödan värd, ehuru jag ej kan glädja mig åt någon väckelse ännu hittills (d. 1/5, 1885). Några som varit döende, hafva kommit till frid igen, sedan de fått sig föda för sina själar, som de förr voro i saknad af. Kvinnorna isynnerhet äro mycket glada deråt, att Herren tänkt på dem och sändt dem någon, som kan förkunna för dem det eviga lifs ord, själens enda skatt. — Ja, jag ser, att Gud kallat mig, att jag skulle verka här på denna undangömda plats, till mitt eget andliga lifs utveckling och de härvarandes nytta. — Menskligt att döma, så finnes här omkring 10 personer, som vilja höra Jesu till och tjena honom, ehuru de ännu äro mycket lättböjda och snara att falla för frestelser, som de förr lefvat i, isynnerhet baktal, onödigt prat och Guds namns missbruk m. m. Men Han skall nog undervisa dem med tiden och helga dem genom sin anda, ty utan helgelse får ingen se Herren. De hafva också mer börjat tänka på saken. De ogudaktiga äro här mer än vanligt ifriga att uppleta de trognas skröpligheter, som de också ofta tyckas finna, hvarföre de alltid föra det språket, att här ingen skall finnas, som

älskar Gud, ty den som älskar Gud, mena de, kan ju omöjligan mer synda, och detta finna de ännu hos dem, som bekänna sig tillhöra Herren Jesus. Mätte de snarligen inse sin förblindelse och omvända sig till honom, som öppnar de blindas ögon. — För öfrigt är folket mycket vänligt mot oss och bevisar oss allt godt och hjälper oss i allt, der vi äro i behof af. Fisk få vi så mycket vi behöfva, ty här fiskar man strömling, torsk, flundror, killo m. m. Torsk fiskar jag sjelf med metspö, (krokar) och äfven flundernät har jag låtit förfärdiga mig. Första sommaren, då jag hade blott 4 nät, kunde jag redan sälja ett par hundra, nu har jag redan 7 nät. Strömling erhåller jag af folket och jag kunde 1884 om hösten sälja två fjerdingar à 2½ Rbl. Killo insaltar man med örter och salt, vanligen peppar, lagerblad och s. k. gewürts (kryddor). — Utom lönen erhåller jag ett stycke potatisland, hö för ko och ett par får, hvilket jag sjelf måste berga. Dock hafva de hulptit mig dermed. Sammaledes äfven med potatislandet, hvilket de plöjt. — Jag mår här annars bra, utom det att man så sällan får träffa sina vänner och bekanta, hvarföre det ofta blir ganska ängsligt och isynnerhet om vintern vill tiden bli lång, när man ej månadstals får se någon främling. För det första är man då upptagen af skolan, hvarföre man ej kan göra resor till fastlandet, för det andra är det om vintern besvärligt att fara öfver hafvet, man kan ju ej veta, om man kan komma tillbaka eller ej, då ofta is kan komma och afspärra samfärdseln häremellan. Dock har detta ännu ej under min härvaro förekommit.

Sedan jag sisst skref något om min och de minas ställning här på Odensholm, har åter öfver ett halfår blifvit lagd till vår ålder och våra erfarenheter. Ett halft år är väl en kort tid, men under densamma kunna dock många händelser tima, antingen glädjande eller ock nedslående. Men Herren vare evinnerligen tackad och prisad; jag har inga nedslående erfarenheter af större art ännu gjort och detta är ju äfven ett utaf de många prof på, att min Herre och Mästare vet hvad, som göres mig behof och att han nogsamvt vet, att jag ej är af sådan natur, att jag kan uthärda några större grader och motgångar. Han har skänkt oss allesamman helsa och krafter att fullgöra våra åligganden. Sedan skolans slut har jag för det mesta och när väderleken det tillåtit, sysselsatt mig med att fiska torsk, hvilket på samma gång är helsosamt och nöjsamt som ock vinstgifvande. Om morgnarne vid soluppgången går jag först till Pålande (landningsplatsen af fiskarbåtarna och fiskarhyddorna) der jag får några strömlingar eller hvassbuk till lockbete, någon gång äfven mera, och sedan begifver jag mig af i en liten båt till sjös och håller på vanligen till middagen, då jag kommer hem och rensar fiskarne och saltar dem. Således arbete dagen igenom. (Någongång sysselsätter jag mig äfven med bokbinderi.) Jag kunde under detta år (1885) bortgifva omkr. 1 000 stycken torskar, ty det fans sådana i mängd detta år. Äfven har jag 7 flundernät, men flunderfiskandet var i år icke så gifvande, så att jag endast sålde 200 st. torra à 1½ kop st, och en åtting salta à 150 kop. Dessutom hade vi för vårt eget behof 300 torra och 250 salta. Strömlingens fisket var klent, sammaledes killo och sik.

Boningshus från Odensholm med utsiktsstege för spaning efter lotsning och säl.

Nu har en tid af 2½ år förflutit, sedan jag sisst gjorde några anteckningar i denna bok om våra lefnadsöden m. m. Wexlande erfarenheter äro naturligtvis gjorda under en så lång tid, om man betänker, att knappast två dagar äro hvarandra lika. Dock hafva ej några större händelser under denna tid inträffat, som varit synnerligen epokgörande; allt har gått sin jemna gång, sommaren har aflöst vintern och tvärtom. Om vintern är jag alltid mycket afstängd, ty man vankar då så sällan öfver till fastlandet, än för ishinder men äfven af andra orsaker. Wintrarne 1886 och 1887 voro temligen blida, isynnerhet 1887, då ingen is gjorde hinder under hela vintern. 1886 var det par gånger så pass stark is häremellan, att vi voro till fots öfver; första gången måste jag återvända med båt, men andragången, då vi voro till Rosleps kapell gingo vi fram och åter på isen. Blotta kölden kommer dock aldrig isen att stanna häremellan, utan det måste vara drifis, som "gör bro" för oss öboar. — I början af 1886, d. v. s. i jan. låg jag ett par veckor till sängs af en rätt svår sjukdom, men Herren hjälpte mig upp igen. Honom vare tack. — Om våren gjorde jag en resa till Reval, det var påsken. På vägen dit voro vi utsatte för en svår snöstorm utanför Rogöarne, så att jag fruktade, det vi ej mer skulle få se land, men åter halp Herren nådeligen, så att vi lyckligen anlände till Reval påföljande natt. Der träffade jag då M. Thomberg, hvilken erbjöd mig den arbetsförtjensten att åt honom öfversätta "Nädens Tid", hvilket jag ock gjorde på två månader. Han gaf mig derföre 50 rbl, i sannning en betydlig hjälp för mig i mina små omständigheter. Jag kan ej deri se annat än Herrens underliga skickelse med mig. Han som vet, hvad oss göres behof, ehuru jag ej kunde veta, på hvad sätt Han tänkte sända mig hjälp. Det gick jemförelsevis lätt med öfversättningen af denna bok, ehuru jag ej kan berömma mig af att vara någon korrekt öfversättare, ty ännu återstår mycket att önska. — Boken blef samma år tryckt, men huru stor spridning hon fått, kan jag ej säga. Det går mycket klent med bok-

affärer nu här i Estland. — Sedan dess har jag nu intill dato (3/3, 88) öfversatt åt honom 5 böcker, till ett sammanlagt värde af 150 rbl. I sanning: Gud är god, som tänkt på mig, det är alltsammans Han och ingen annan, som styrt om detta. Han har ju lofvat höra sina barns böner, och eftersom jag många gånger suckade till Honom om hjälp, så hörde Han mig gerna, ehuru jag ej på förhand visste, att Han just på det sättet skulle uppfylla min bön. — Sedan dess har jag ej varit i några ekonomiska svårigheter, utan det har gått igenom, så att vi haft vårt dagliga bröd utan suckan, som tyvärr förut var ganska allmänt. Dertill kom äfven det, att jag, då jag i Juni s. å. gjorde den andra resan till Reval och hemförde manuskriptet till förläggaren, *köpte en handsymaschin* åt min hustru för 40 rbl. af "The Singer Manufact. Comp. Newyork", som påstås vara de bästa, 25 rbl. betalade jag genast och 15 rbl. om hösten gm. Nig. Josep. Min hustru började då så småningom öfva sig i skrädderi efter ett munster, som en skräddare klippte henne för min räkning. Sedan dess har hon nu gjort alla manskläder, som behöfts här på ön, och äfven detta är ju nåd af Gud, ty hon har nu redan kunnat förtjena nästan så mycket som maschinen kostade, utom vårt eget arbete, som ju också gått fort undan på det sättet. — När man ser tillbaka på alla sådana händelser och noga betänker alltsammans, då kan man ej annat än af allt hjerta upphöja och berömma den trofaste Guden, som icke handlar med oss efter vår förtjenst, utan efter sin faderliga godhet. Ty jag har varit ett mycket olydigt barn och borde därför ej af Herren undfågnas med hans hjälpbevisningar. Ja, jag är för ringa till all den barmhertighet och all den godhet, som Han med mig gjort hafver. När jag har varit rådlös med afseende på det timliga, så har Han vetat råd. — När det många gånger kändes bittert, plägade jag i all enslighet ute på marken utgjuta mitt hjerta för Gud, och det kändes så ljufvligt efteråt, ty man visste, att Herren hörde och aktade på mitt ropande. Han har äfven öppnat svenska vänners hjertan, så att de tänkt på oss med ett och annat, isynnerhet med barnkläder och äfven för min hustru klädningar. Det är isynnerhet fru Esther Degerholm i Mariestad och skollärarinnan Hilda Palmgren i Göteborg, som sändt oss sådana af den bekantskap, som uppstått oss emellan genom Thoréns bemedlande och genom brevexling. Degerholm har äfven insamlat omkring 60 kr. för min räkning, som hon lofvar sända. Tänk, hurudana vägar Gud har och huru Han förser!! — Under år 1887 erhöll jag äfven understöd af Ev. Fost. Stiftelsen i Stockholm med 25 rbl., men huruvida jag fortfarande kommer att få detta, är ganska tvifvelaktigt, ty de misstänka mig för frikyrklighet. Jag vill vänta allt af Herrens hand, och skulle den källan utsina, så kanske det börjar framsippa på någon annan fläck, ty jorden är Herrens och allt hvad deruppå är. Han förser! — Potatis fingo vi under begge dessa år på vårt eget potatisland nästan så mycket som har gått åt, ehuru masken hade förderfvat många ja de flesta. Foder för kon och tre får begge vintrarna ha vi äfven fått som vanligt, men jag har måst äfven köpa något, såsom 1 lass rör om året från Sutlep och litet halm samt för denna vinter 1887—1888 äfven ett lass hö fr. Newe. Wårst är, att det är så svårt att få det hit öfver sjön, som det var isyn-

nerhet förlidna höst, när vi kommo från Gränsa och under betydlig storm lofvade hela dagen, förrän vi kommo hem. Sådant har många gånger förekommit, som är ganska påkostande för min klena natur.

Odensholms kapell

— Slutet af året förflöt under stor sorg efter vår lilla aflidna dotter, ja, det var så ensamt och tråkigt, att vi många nätter hade sällskap från byn, emedan tiden annars blef ganska lång. — Af denna orsak var icke heller julen någon glad högtid, som den ju annars plägar vara för både ung och gammal. Vi sutto mest hemma, upptagna med de enda tankarna.

Nyåret 1888 inträdde, ehuru det ej gör något afbräck i tidens alltjemt framflygande fart. Godt vore det nog, om man ej kunde taga det gamla årets sorger och bekymmer med sig in i det nya, men det gör man dock. Hvad som ännu mer hjälpte till att göra denna sorgetid bittrare för oss, var den långa tid vi ingenting fingo höra från fastlandet. Hela två månader förflöto, utan att någon var eller rättare kunde gå öfver till landet (från d. 9 Dec.—2 Febr.). Januari månad var ovanligt kall och vi voro i stort bekymmer äfven för vår ko och får, som fingo frysa i det usla huset, som är utan mellantak och orappadt. När det blef ända till 18 gr. (d. 18 Jan), så måste bönderna hemta sjögräs och dermed betäcka väggarna. Kölden räckte äfven under Febr. och vi hade därför godt hopp om att få "bro" till landet, hvilket äfven hände.

I Maj månad gjorde jag med sumparna en resa till Reval, för att bekomma lön för min boköfversättning, som jag gjort åt M. Thomberg. Jag har nu för hans räkning sysselsatt mig dermed 3 å 4 år och under denna tid förtjenat mig omkr. 150 rbl. i sanning en icke ringa summa. Jag har öfversatt böckerna: "Om den korta och oskattbara Nådens Tid" — 50 rbl.; "Ett äfventyr på slottet Orsay" — 25 rbl.; "Jättarnes besegrare"; — 30 rbl. —; "Blickar i Meniskohjertat" — 40 rbl.—; "Wet du, hvad du vägar?" — 3 rbl.; "Koolilaste Geograafia raamat" till svenska omkr. 10 rbl. summa således 158 rbl. — Desslikes har jag öfversatt åt Ginemann i Reval: "Herren är mitt ljus" (hälften) och erhållit af honom 13 rbl 70 kop. samt ännu åt honom: "Om du beröfvar mig min bibel, männe du har något bättre att gifva mig

ETT SOLDATÖDE

Upptecknat av Viktor Aman

22 juni 1941 gick Tyskland i krig mot Sovjetunionen. En av tyskarnas anfällsriktningar var norrut, upp genom Baltikum. I mitten av juli — då tyskarna redan stod i södra Estland — utfärdade ryssarna mobiliseringsorder till vissa årgångar i norra delen av landet. Om någon höll sig undan, skulle hans hemgård brännas och hans anhöriga deporteras, hette det i kungörelsen. De inkallade fick order att ta med sig mat för några dagar samt en omgång underkläder.

Om de mobiliserades öde berättar Arvid Westersten från Gutanäs:

Vi blev mobiliserade den 21 juli 1941. Pojkarna i vår by samlades till rådslägnad och beslöt att gå allesamman för hotets skull mot de anhöriga. Från Parsklop kommun blev det 51 man inalles; många höll sig undan. Mat för tre dar hade vi med oss och litet kläder.

Vi skulle samlas klockan 10 vid Birkas folkskola. Därifrån gick vi till Österby och for över till Hapsal. Vi mötte några zigenare, som bott länge i vår by, och de sa: — Nu får vi inte se er mera!

I Hapsal tog de passen av oss, och vi fick inte

gå ut i staden mera. Det kom en blodröd kommunist till vårt samlingsställe och började på med sin propaganda; först och främst skulle vi få stanna där 3—4 dar, tills man hunnit ordna med kläder åt oss, och sen skulle vi ut och försvara fosterlandet mot fienden.

En timme senare fördes vi plötsligt till stationen, stuvades in i godsvagnar med rysk vakt vid dörarna och for genast i väg. Det var natt.

I Reval stannade tåget inte vid stationen utan åkte direkt ner till hamnen. Då vi steg av, måste vi gå fyra och fyra ombord på en gammal rysk lastångare. Det var tätt med vakter på sidorna och ingen möjlighet att fly.

Vi var omkring 2.000 man ombord på den båten. Med detsamma började den sakta gå ut från Reval. Vi fick inte gå upp på däck och se vart man förde oss, men efter 33 timmars resa hamnade vi i Leningrad. Först nära Leningrad fick vi gå upp på däck. Hett var det där nere och ingenting att dricka. Ibland hörde vi explosioner; det var sjunkbomber mot tyska ubåtar. I Leningrad fick först ingen gå upp, för det var flyganfall mot staden.

i stället?" "Stenkrukorna öfverfulla"; "Den starke och den starkare", hvilkas pris jag ännu ej uppgjort och till sist åt A. Nejman i Petersburg: "Den tiden, der du uti sökt varder", "Lefvande lik" och "Trofast". — Således har jag haft fullt upp att göra under fritiden och på qvällarna efter skoltiden, hvarför jag ock vill vara mycket tacksam emot min Gud, som tänkt på mig och gifvit mig denna extra förtjenst, som är så outhärlig för mig för min låga löns skull. —

Som sagt, så for jag till Reval och jag erhöll der af Thomberg 25 rbl pen. och för 13 rbl 50 kop. stöflar, således 38 rbl 50 kop. Resan var i allo lycklig och vid hemkomsten fann jag de mina frisska och vid godt mod. Der köpte jag äfven kors åt min lilla Olga, som kostade sex (6) rubel. — En annan förtjenst som jag haft under året är *torskfisken*, hvilket inbragt mig öfver 20 rbl., ty detta år var rikligt på torsk. Wi röka dem och sälja dem åt krögarna i Hapsal för 1½ kop styck; af flundror har jag sålt en fjerding åt Br. Anders och en åtting åt Nilsas Johan i Nömkull; dessutom ännu omkr. en ½ tunna salt torsk, alltsammans omkr. 30 rbl. — Desslikes har min hustru sytt manskläder åt karlarna här och äfven derigenom ha vi kunnat samla någon slant, hvarföre detta år i allo varit ett rikt år äfven för oss såsom det var för landtmannen, som fick rika skördar. Wi ha derföre kunnat göra en besparing på nära 100 rbl, om jag inberäknar, hvad vi ha att få af Thomberg i Reval. Herren vare tack och lof! Näringsomsorgen, som för

ett par år tryckte oss mycket, är nu för den gången lyftad från våra skuldror; huru länge, det vet allena Han, som kan göra den rike fattig och den fattige rik. Emellertid, så äro vi i Hans hand, och Han kan göra med oss hvad Han för godt finner.

De förra åren har jag alltid köpt ett svin till kött, hvilket tog 15 à 16 rbl, men i år uppfödde vi sjelfva en gris, som vägde närmare 6 lisp. vid slagningen. Rågen har äfven varit billig i år, som ett par år förut — 7 rbl pr tst. — en lycka för köparena. Ett hundra rör och ett lass halm har jag äfven köpt för kon, och jag hoppas nu vi komma igenom för vintern. — Så har nu året stilla förflutit; även denna vinter: 1888 — 1889 har jag fyra barn i skolan, hvilka, med undantag af en, äro ganska tröglärda. — Jag har nu under slutet af året äfven fått väldets skrifning på min lott (vår lilla ö blef nämligen nu eget välde), men huru mycket jag får derföre, är ej ännu bestämt.

Julen förflöt stilla och lyckligt; vi gästade i byn och hade äfven sjelfva gäster, så att tiden ej blef lång, då vi ej haft sammankomster om qvällarna mer än julafton, då vi som vanligt hade julgran. — Herren gifve oss nu ett lyckligt nytt år, likt det förra, hvad angår det lekamliga, men mera utaf sin Ande, så att jag kunde verka hans verk, som mig sändt hafver. Må Herren utgjuta sin Ande öfver mig, de mina och öfver vår lilla ö samt öfver hela Nuckö, ja öfver hela kristenheten.

På kvällen fördes vi ombord på ett godståg; så bar det av mot en mörk framtid. Vi var 52 man i vår vagn, så att vi inte kunde röra på oss utan måste sitta stilla och glo på varann.

Första hållplatsen var i Vologda stad. Där höll man på med evakuering av folk mot öster, undan fronten. Det kom ryssar till tåget, och de såg så hungriga ut. Vi kastade bröd ut åt dem; det såg så roligt ut, när de började kriga om brödbitarna.

Så tänkte jag för min del: — Här måste ju vi allesammans dö i det stora paradiset, eftersom det inte finns mat åt befolkningen.

Med detsamma bar det i väg igen. Nästa hållplats blev Kirov; där var det likadant som i Vologda. Från Kirov gick det norrut till Kotlas. Där var många tusen ester och evakuerade polacker. Vi fick lämna tåget och gå till fots några kilometer inåt skogen till ett fångläger. I det lägret var vi över 5.000 estländare på en gång. Efter tre veckor blev vi uppdelade i mindre grupper på 200 man och skickades ut i skogs- och vägarbete. Varje grupp kallades "rod" (bataljon). I varje grupp fanns det 2 skraddare, 2 skomakare, 2 kockar och 2 snickare. På varje grupp kom det en rysk politruk och 2 löjtnanter.

Kl. 6 på morgonen fick vi 3/4 liter hirssoppa och litet bröd, kl. 18 på kvällen likadan soppa och bröd — däremellan ingenting. Jag var skomakare i en grupp, så jag hade det litet lättare än de andra, som fick gå ut i skogsarbete. En tid fick vi gå omkring fritt, och då sålde jag tobaken som vi fick (100 gr. i månaden) och köpte i kolchoser-na tomater och mjölk. I floden fanns det stor, fin fisk med rött kött, men vi fick inte meta.

De ryska kolchos-arbetarna såg vi på morgonen i trupp gå ut till arbetet med dragspel i spetsen. Ryssarna sjöng men arbetade inte mycket. Kvinorna harvade med risharvar på åkrarna. Man bodde i tvåvåningshus och sov på ugnen utan sängkläder. Avträdet låg i övre våningen och var öppet nedtill.

De ryska vakterna, som bevakade oss, stal av esterna deras kläder och klockor, om de tog av sig till natten. Hela tiden som jag var i Ryssland, sov jag med kläderna på, och jag blev inte heller av med något.

På första arbetsplatsen var vi i 5 veckor, så bar det vidare norrut nära 100 km. På andra platsen stannade vi inte heller länge utan fortsatte fram till Dvina-floden. På den for vi med båt i 2½ dygn mot Arkangelsk, tills bifloden Pinega rinner ut i Dvina. Vi körde 100 km motströms på Pinega; där stannade vi och började på nytt att arbeta.

Där dog de första estlandssvenskarna. Det var något före jul 1941. Arbetet var hårt och maten dålig: vi fick om dagen 300 gr. bröd och 1½ lit. varmt vatten. Med detta skulle vi arbeta från 7 på morgonen till kvällen kl. 8; ingen rast och inga söndagar heller alls. — En enda söndag hade vi i Ryssland: det var den 1 januari 1942, då Vorosjilov kom och hälsade på. Vi var inhägnade med taggtråd.

Snart kom vi fram till Arkangelsk stad. Till bostad fick vi en gammal biografsal, som inte dugde till något annat, och det var hemskt kallt

i den förfallna salen om nätterna. Vanligtvis var det 6—7 minusgrader, det var sällan som det var varmare däri. Vi låg på natten på träbritsar i två våningar. Två stora järnkaminer eldades rödheta, men väggarna var så otäta, att det blåste snö genom springorna. Ute var det hemskt kallt över 50 grader.

Jag var skomakare. Inget material fick vi, men jag måste laga männens skor. Jag gjorde då träbottnar och satte deras gamla ovanläder på dessa. Några kläder fick vi inte heller utan måste gå med de gamla sommarkläderna, som vi haft med oss hemifrån. Ingen hade vantar med sig, somliga hade i juli rent av gått hemifrån utan ordentliga rockar.

Vi byggde hamn vid floden och pålade med stoc-kar. Tjälén var mer än en meter djup. Tre stora engelska fartyg låg infrusna, och engelsmännen kastade bröd ned åt oss, hela limpor, men vakterna hindrade oss att ta brödet. Jag bytte åt mig bröd mot tobak. Somliga började röka där — för att döva hungern.

Politrukerna — som var Rysslands-ester — höll hela denna tid politisk utbildning med oss två timmar dagligen (kl. 6—8). Pojkarna var glada åt dessa timmar, för de betydde vila. En kväll i veckan måste vi efter arbetet (efter kl. 9) se rysk propagandafilm. Den som somnade från denna, fick som straff sitta uppe den följande natten.

Samma föda dag efter dag. De som inte fyllde arbetsnormerna, fick mindre.

Esterna började dö hemskt mycket. Alla som inte hade feber, måste ut i arbete, men karlarna hade inte feber — av utmattning: de ville inte äta på kvällen och var döda på morgonen.

Det såg hemskt ut, när de om kvällarna kom hem som utslitna vargar; de liknade nästan inga människor mera, de såg ut som vilda djur, de talade inte ett enda ord med varandra, var och en satt och tittade ner för sig och väntade tills hans sista timme skulle komma.

När vi på morgonen steg upp, började vi räkna hur många som hade dött den natten igen; vanligtvis var det 9—10 stycken, som dog varje natt.

*

28 februari 1942 skildes mina kamrater från mig. De fördes därifrån och hoppades komma till fronten; jag måste stanna kvar till den 13 april, då även jag fick lämna Arkangelsk. 17 dagar var vi på väg i godsvagn. Det blåste genom vagnen. Tåget förde också evakuerade ryssar. Barn dog och lämnades bara på perrongen, tåget gick vidare. 1 maj var vi framme. Platsen heter Siberkul och ligger 200 km bakom Uralbergen. Där bildade vi två estniska divisioner, närmare 24.000 man.

Vi byggde åt oss hyddor, delvis nedgrävda i marken, väggar av träpålar, och tak. Där fanns mångfärgade jordarter i marken, och vi målade hyddorna i granna färger.

Vi fick nya uniformer av engelsk tillverkning. Gevär fick vi inte utan skaffade oss störrar till exercisen. Varje dag övningar, varannan natt nattövningar. Höga ryska militärer kom ofta på besök.

Maten blev bättre; vi fick militärranson, engelska konserver t. o. m. (med engelsk text på burkarna). Men första gräset på våren slogs vi om: var och en ville riva åt sig och koka. (Skog och bränsle fanns i överflöd). Smör och mjölk fanns inte, men i militärbutiker kunde man få cigaretter och tändstickor (tillverkade i Estland).

Här hade vi också mera tid och började hålla efter lössen. Vi hade hela tiden haft dem men hade tidigare inte orkat göra något åt dem, annat än riva oss. Nu försökte vi varje dag skaka några av dem ur kläderna. T. o. m. bastu hade vi. Där skrattade vi åt varandra; låren var smalare än knäna och magarna stora och uppsvällda.

Där bakom Ural fanns också ester, som evakuerats dit, och likaså ester som bott där sedan tsar-tiden. De hade mycket att berätta om hungersnöd i landet. Några av dem hade varit bland ockupationsstrupperna i Estland och där för första gången fått äta sig mätta.

Även ett par svenskar från Gutånäs och Parsklop träffade jag samt några frivilliga kommunister från Harga (en av dem nu politruk). De andra Nuckö-borna återsåg jag aldrig.

Vårt manskap bestod av ester och Rysslands-ester, inga ryssar; officerarna var ryssar eller ester. Vi hade en Rysslands-est som politruk — en jämförelsevis bra karl. Han hade en timme politutbildning med oss dagligen. Han frågade var och en hur många tyskar han tänkte skjuta vid fronten. Den som då sa hundra eller tusen, han fick beröm. För min närmaste kamrat, en Narva-bo, berättade han, att dennes hustru numera blivit tagen som hora åt tyskarna och frågade, hur många tyskar narvabon ämnade skjuta. — Men jag vet ju inte, om det är sant, svarade mannen. Narvabon kallades snart bort, och vi återsåg honom inte mer.

8 september bröt vi upp, mot fronten. Först åkte vi tåg genom Ural, sedan gick vi till fots, under övningar. I 2 månader levde vi under bar himmel. Engelska kängor hade vi och engelska kläder, men lössen i dem var ryska. Under övningarna gick vi alltfört med stötar, först vid fronten fick vi gevär.

Under denna marsch blev vi mera bekanta med landet och folket. Vi rövade i kolchoserna eller stal, för att få något att äta. Det var svält där också. Men det fanns många hundar i kolchoserna; dem fångade vi och åt upp, kött, skinn, ben och tarmar. Kokt hundkött smakar riktigt gott. Av hästarna som stupat skar pojkar stora stycken och tog med sig. En släpade på hela hästhuvudet.

Vi tågade genom flera städer. Ett par veckor var vi i Moskvast utkanter. Så drog vi vidare mot väster. Inomhus kom vi inte; somliga frös fötter, händer och öron av sig. Vi var som halvdöda. Ryssarna hade själva ingen mat att ge oss, de fick från England och Amerika. Ibland fick vi 4 kg mjöl för två dagar och ingenting annat.

15 december var vi framme vid fronten i Welikije Luki. Vi fick vapen och sattes in i striden. Två av våra kanonhästar stupade, och pojkar rusade ur löpravarna för att få sig var sin bit rått hästkött (eld fick inte göras upp).

Officerarna skar av sig gradbeteckningarna, för

Personer som under 1959 anlänt till Sverige från Estland

ORMSÖ

Anna Mickelin, född Rank, 76 år, Ormsö.

Gertrud Moll, född Berggren, 74 år, Nömme, tidigare Ormsö.

NUCKÖ

Rosalie Brus, Passlep, Nuckö.

Axel Jurgensman, 52 år, Reval, tidigare Nuckö.

Lena Söderholm, Gutånäs, Nuckö.

RICKUL

Katarina Klanberg, 82 år, Rickul.

Fredrik Bernhard Vesterman, 41 år, Nömme, tidigare Rickul.

Helmi Vesterman, född Hinno, 42 år, Nömme.

KORKIS

Marta Roodla, född Källman, c:a 60 år, Korkis.

Elvine Saariste, född Samberg, 71 år, Reval, tidigare Korkis.

VIPPAL

Maria Voog, född Pella, c:a 70 år, Vippal.

Mina Rander, c:a 80 år, Vippal.

den händelse att de skulle falla i tyskarnas händer.

En dag stötte jag ihop med ett par nucköbor, och vi talade svenska. Då kom en officer fram och presenterade sig som svensk från Ormsö. Snart skildes vi igen, och jag vet inte vad det blev av de andra.

Det var den 20 dec. på kvällen, som ryssarna började dra sig tillbaka. Vi ester blev liggande kvar i första linjen. Det var tjocka, och ryssarna märkte inte genast vad som hände. Då tyska stridsvagnarna kom, kastade de granater in i våra bunkrar, men vi skrek, att vi var ester, och tanksen körde vidare. Jag blev sårad i höften av en rysk granatskärva och fördes till sjukhus.

Vi hade inte tvättat oss under de två månader vi varit på väg till fronten. Nu blev vi tvättade, rakade, avklädda och avlusade. Mat gav de oss som åt ett litet barn i början. Jag vägde då 49 kg. Kängorna fick de skära av mig, för de var fastfrusna vid foten. Stortån blev efter ett par dagar kolsvart och satt lös intill första leden. Den togs bort. Somliga förlorade hela foten.

Så fick vi meddela hem, att vi fanns någonstans. Vi blev sända till Dorpat. Folk fick höra, att estländska sårade var där; de kom och klappade om oss, gav oss cigaretter.

I slutet av mars fick jag följa med ett godståg till Hapsal. Jag kom dit sent på natten och fick ligga under en båt och invänta morgonen. På morgonen tingade jag för tre askar cigaretter en fiskare att ro mig över till Skåtanäs (det var ännu is in vid Österby brygga).

Så linkade jag i min engelska uniform långsamt hemåt mot Gutånäs. Vid kyrkan mötte jag mina systrar på väg till bönemöte i Parsklop, det var nämligen söndag.

Livet i Gammalsvenskby

Föredrag på S. O. V:s samkväm den 21 nov.
1959 av folkskollärare Jan Utas.

Kära stamfränder!

När de omkring 1200 svenskarna från Hohenholms gods på Dagö, sannolikt någon av de första dagarna i september år 1781, av kosackerna föstes i väg på sin 200-milavandring över de ryska vidderna, försvann de så helt från sina kvarblivande stamfränders horisont, att dessa i mer än sjuttio år inte visste om någon enda av dem ännu var i livet. Först när tysken Carl Russwurm började skriva om den lilla byn vid Dnjepr, fick man veta hur det gått för dem. (De brev som klockaren-läraren Rotas Mats Magnus efter ankomsten till förvisningsorten försökte få iväg till kyrkoherde Carl Forsman i Reigi på Dagö, hade aldrig kommit fram). Så fullständigt skildes alltså edra och våra vägar, och det var först mot slutet av 1800-talet, som en viss om än ringa förbindelse återknöts, när lärare Kr. Hoas började korrespondera med de kulturellt ledande männen bland estlandssvenskarna. För egen del minns jag, att jag som tioåring fick min första kontakt med svenskarna i Estland genom en enkel liten publikation, som varje nyår, sökte sig ned till byn: Kalender för svenskarna i Nyrussland hette den, och jag brydde min stackars outvecklade hjärna tills det gick runt i den, men kunde ändå aldrig fatta, hur utgivaren, som aldrig satt sin fot i vår by, kunde veta solens upp- och nedgång i Gammal-Svenskby för varenda dag på hela året. När vi efter krigets och revolutionens totala isolering återupptog kontakten med eder, var det Kustbon, som förmedlade den. — Och jag minns ännu, hur stolt jag kände mig, när jag — 1926 — läste min första (och enda) artikel i den. Men redan följande år upphörde den att komma. Ryssarna hade ännu en gång skilt oss åt.

Och så inträffade plötsligt undret att vi befann oss hemma i Sverige, medan ni var kvar i exilen. Då beslöt jag mig för att resa över och hälsa på er. — Men så var det två andra som förekom mig. Var det inte Hitler och Stalin de hette?

Var säkra på att det glädde oss, när vi läste i tidningarna om att allt flera av er också började trotsa faror och död och söka er över hit till gamla Sverige.

— Från de korta, lyckliga åren före första världskriget minns jag mest hur vi slet som djur på våra åkrar och i vingårdarna. Min fru säger ofta, att jag kastar i mig maten alltför fort. Men jag har "tröstat" henne med, att jag visst inte alltid gjort det. Tvärtom. När jag fyllt åtta år, sa far en dag under den brådskande skördetiden: "Sitt fram med oss andra karlar till bords, du måste vara med i dag och hjälpa till." Men när jag väl hunnit svälja den första tuggan, reste han sig redan från bordet — och då reste sig drängarna också. "Kom nu"! sa han till mig. Då vi nästa gång satte oss till bords, åt jag redan betydligt

fortare, men även med den takten skulle jag inte ha klarat livhanken veckan ut.

Arbetsmetoderna var ålderdomliga. De stora avstånden till jordlotterna gjorde också sitt till att arbetet blev ytterst tidsödande. Redan en stund efter gudstjänstens slut på söndagarna var man tvungen att börja göra sig iordning för att ge sig iväg ut på stäppen, ofta för hela veckan, där man också hade att vistas natt och dag och i alla väder under bar himmel. — Och under ständig risk att bli överfallen av något av de otaliga häst-rövarbanden. Vi odlade inte bara råg, hirs, majs, korn, havre och vattenmeloner, även vinodlingen fordrade mycket hårt arbete. På senhösten skulle varenda vinstock täckas över med en stor jordhög, vilken på våren måste tas bort igen. Under sommaren gällde det att kröka rygg för att gräva

"Torget" i Gammalsvenskby

upp och sedan plocka bort varenda kvickrotsbit.

Mitt under den brådaste skördetiden skulle också höet ute på holmarna i floddalen mejas, vändas och torkas och sammanforslas till stackar, där det sedan skulle avhämtas med båt. Vad som framför allt gjorde arbetet hårt var den starka hettan under somrarna, 45° C. var inte ovanligt. En medelstor bonde hade 20 har åkerjord. Under de lyckligaste åren — strax före första världskriget — hade flertalet bönder börjat arrendera en hel del kloster- och kronojord i närheten. Våra skördar var ungefär 1/3 av vad man vid samma tid fick i Sverige, per ytenhet räknat. Tillsammans med inkomsterna från vingårdarna gjorde det att många fick en del medel över, så att de äntligen kunde göra sig av med alla gamla skulder och även sätta in en vacker slant på banken. Allt detta gick naturligtvis förlorat genom revolutionen, när alla sparkassar och banker likviderades.

Vid denna tid byggdes byn om en sista gång och man fick stora och fina hus under tak av tegel eller plåt, inbäddade i vackra fruktträdgårdar. Rikssvenskarna, som varje år nu kom på besök till byn, fann den också mycket vacker med den stora, vita stenkyrkan mitt på torget och med skolor, kommunalhus och distriktskansli. En staty av kejsar Alexander II, bondebefriaren stod framför "kanslihuset". Alla hus låg med gavlarna mot de breda gatorna, som kantades av akaciaalléer.

Sedan vi med hjälp ifrån Sverige fått vår andra skola, svenska skolan, färdig och förutom vår utomordentligt duglige och energiske lärare, Kr. Hoas, även fått en duktig rysk lärare, var det numera äntligen också väl sörjt för den andliga odlingen. Prästen var gemensam med tre av de fyra tyska kolonistbyarna, som låg i rad tätt utmed floden intill Gammal-Svenskby. I kyrkan sjöng man sina kära psalmer på svenska, men prästen behärskade i regel inte svenska språket, utan talade tyska. En källa till stor sorg för dessa bönder, som i 140 år så envist och segt kämpat för sin svenskhet.

Den stigande upplysningen — och inte minst tack vare lärare Hoas' målmedvetna arbete och brinnande iver att göra oss unga medvetna om vår svenskhet — gjorde att vi kände isoleringen i vilken vi bodde allt svårare. För de vanliga bondpojckarna var problemet: hur man skulle få jorden att räcka till. Och för den allt större skaran av intellektuella var situationen ännu hopplösare. När pojckarna, nått 17—18-årsåldern skyndade också de mest företagsamma att lämna byn. Många smög sig ned till hamnstaden Odessa, och lät sig smugglas ut till Kanada.

Och ändå. Mot bakgrunden av det som snart skulle komma, ter sig fortfarande dessa år som något av ett paradiset. Vi slapp numera svälta, och med det oförbrännligt frejdiga livsmod, som alltid utmärkt byfolket, tog vi också vara på de få och små möjligheterna till nöjen och god och trevlig samvaro. Vi hade ju inga större fordringar på livet. Under vintrarna, när det var mindre att göra — vi hade ju bara ytterst litet skog i floddalen — samlades vi, de olika ungdomsgängarna, hos varandra i stugorna och lekte sittlekar och ringlekar, och på sista tiden spelade vi t. o. m. teater. Och så sjöng vi för hela slanten. Svenska, tyska och ryska folkvisor, fosterländska sånger och psalmer, allt om vartannat.

Under påsk- och pingsthelgerna reste vi våra upp till 4—5 m. höga gungor och gungade och sjöng. Vi hyrde också den stora kreatursbåten och tog fioler, dragspel och balalajkor med oss och rodde omkring på den väldiga vårsvallande floden och spelade och sjöng. Slagsmålen, och de regelrätta bataljerna med tyskarna, där inte bara stenkastning utan även eldvapen kom till användning — låt vara bara i skrämmande syfte — hörde också till de stora nöjena. Då och då hade vi även fräckheten att — trots klockare Hoas' förbud — i smyg ställa till med en s. k. "dansstu" i någon av de mest undgängda stugorna. Riktigt slog vi oss dock lösa bara när det skulle firas bröllop. — Kvinnorna dessutom en gång om året: fastlagsdagen, som var deras alldeles egna stora festdag.

Ett par mycket stränga nykterister från Sverige, som besökte byn, förfasade sig vid återkomsten till Sverige över superiet i byn. Jag måste säga, att det var styggt gjort av dem — ty det var orättvist. Under goda år skördade och beredde visserligen varje bonde stora mängder vin, men det såldes till ryssar, ukrainare och tjecker. Någon gång förekom det väl, att några — vid högtidliga tillfällen (födelsedagar, dop, förlovningar och

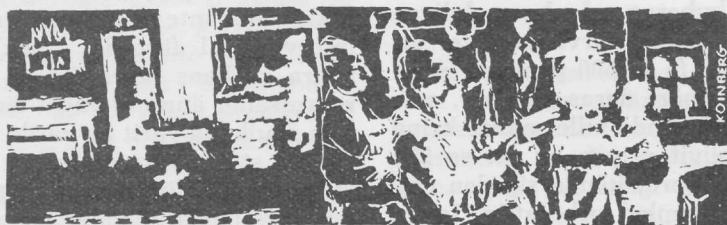
bröllop) — tog sig ett glas för mycket, men av den dryckenskap, som rått under de över hundra svåra åren byn haft att genomkämpa, fanns nu ingenting längre kvar. Sedan man fått sitt eget goda vin, försvann praktiskt taget vodka helt och från stadsresorna var det numera bara ett par bönder som någon gång kom hem skrålande.

Det första världskriget utkämpades på avstånd från byn. Men en stor del av männen kallades naturligtvis ut till fronterna, och 16 stycken blev borta för alltid. "Fallen i ärörisk strid för Tron, för Tsaren och Fosterlandet" stod det i breven från krigsdepartementet, men i själva verket hade de flesta dukat under för någon av de epidemier, som alltid härskade i de ryska arméerna.

Men värre blev det, när kriget var slut, och ryssar och ukrainare lämnade fronten och kom tågande genom landet med gevärens dinglande uteder sidan. Man plundrade och dödade ju inte bara därför, att all lag och rätt upphört att existera och för att det fanns människor, som hade sitt nöje i det, utan denna sysselsättning ingick ju också som viktigt medel i kampen för de nya, höga idealen. De skulle ju leda fram till lyckoriket, för vilket inga offer var för stora. För er, kära vänner, är det onödigt att berätta om dessa ting. Ni har varit med om det själva. Inte heller har ni svårt att föreställa er vad det vill säga, att inbördeskriget under två hela år böljade fram och tillbaka över byn, med fronten liggande stilla i månader just längs floden nedanför oss. Däremot vet jag inte om ni också upplevat svälten, som följde, när härarna äntligen drog bort, efter att de förtärt allt ätbart och torkan år efter år bränt bort även det lilla vi hade kvar att strö i jorden. Säkert vet ni också förut, att det var Sverige, som i årtal fortsatte att hålla oss vid liv genom ständigt nya hjälpsändningar. Men när de maktägande satte stopp härför och beredde sig att förrinta byn, då trädde den ökända baltisk-svenska tjurskalligheten till — den lär ju ska ha varit alldeles särskilt utvecklad hos dagösvenskarna. Vi beslöt oss som en man för att göra det absolut omöjliga: tvinga den allsmäktiga Stalin och Partiet att låta oss dra våra färde. En av våra nutida främsta svenska historiker skrev häromdagen i sin recension av min bok *Svenskbyborna: Den sociala bakgrunden till byfolkets själv tillräcklighet är något som man gärna ville komma åt, men som sannolikt förblir okänt med hänsyn till källmaterialets beskaffenhet.* "Jojo! Den gode professorn tycks inte vilja godta kommunistbossen genosse Hellbichs förklaring: "Dum tjurskallighet".

Om ni, som så många andra frågar mej, hur det var möjligt att vi — den lilla svenskbymyggen — besegrade den väldiga ryska elefanten, så blir jag väl, som vanligt, tvungen att säga, att jag inte tror mig om att kunna ge något tillfredsställande svar. Men så som situationen var sedan pastor Hoas lyckats ta sig över till Sverige fann väl Stalin och Partiet, när de vägde för- och nackdelarna mot varandra, att det var bäst, att låta oss avtåga, innan tvångskolchosieringens röda hav slog in över Ukraina.

Böcker om Gammalsvenskby och Runö

Litteraturen om estlandssvenskarna och deras fränder gammalsvenskbyborna har fått nya, värdefulla tillskott. I Gustav Adolfs akademis skriftserie Estlandssvenskarnas folkliga kultur har utkommit inte mindre än tre nya arbeten:

Gammalsvenskby-dokument, utgiven av Aleksander Loit och Nils Tiberg:

Gösta Franzen: Runö ortnamn;

Nils Tiberg: Runöbondens ägor.

(Samtliga i distribution hos Lundequistska bokhandeln, Uppsala. Pris resp. kr. 10:—, 15:— och 10:—).

De nu tryckta gammalsvenskbydokumenten är dels byns äldsta kyrkbok, skriven under åren 1783—1873, och dels en rysk mantalslängd (i sv. översättning) över Gammalsvenskby av år 1795. Genom utgivningen har dessa blivit tillgängliga även för andra än forskare med specialkunskaper. Av särskilt intresse är de naturligtvis för gammalsvenskbyborna själva.

I förord och inledning sammanställer utgivarna uppgifterna i dessa dokument med uppgifter från andra källor och skärskådar möjligheten att få fram en vetenskapligt korrekt helhetsbild av svenskbybornas öden alltifrån avflyttningen från Dagö. Tiberg framhåller särskilt folktraditionens och dialektforskningens betydelse för belysningen av de skriftliga källornas uppgifter.

Loit ger i inledningen först en kort översikt av gammalsvenskbybornas öden, för att därefter övergå till en noggrannare granskning av de två källskrifterna. Han påvisar bl. a., att kyrkboken under årens lopp förts av 19 "händer", drygt hälften av skrivarna har varit svenskar, de övriga tyskar. De flesta av dem har kunnat identifieras men 8 "händer" har förblivit anonyma.

Kyrkboken är upprättad av gammalsvenskbybornas första kyrkoherde Johan Adolph Europaeus, som fört in uppgifter ända från mitten av juli 1782, det var 2 1/2 månader efter framkomsten till boplatzen. Iögonenfallande är den stora dödligheten efter framkomsten. Under de nio månaderna från juli 1782 till april 1783 dog hela tre fjärdedelar av de anlända i olika sjukdomar, 3—4 personer dagligen. Av ursprungligen omkring 1000 utvandrande (exakta antalet har inte gått att fastställa) hade drygt 500 kommit fram 1 maj 1782. I mars följande år var bara 150 personer kvar i livet. Och antalet sjönk ytterligare. 1784 ingicks många nya äktenskap (mellan änklings och

änkor.) Detta år — två år efter framkomsten — föddes också det första barnet i Gammalsvenskby. Sedan började folkmängden sakta öka igen. — Allt detta kan man följa i kyrkboken, och nu levande gammalsvenskbybor får en möjlighet att spåra sin släkts öden tillbaka till den första tiden vid Dnjepr. Utgivaren ger ganska utförliga anvisningar hur gammalsvenskbybor kan använda kyrkboken för släktforskning. Ävenså finns förteckning över litteraturen om Gammalsvenskby.

Runö ortnamn upptar enligt författaren praktiskt taget alla namn, som var i bruk vid tiden för bortflyttningen eller som upptecknats tidigare. Materialet härrör delvis från förf:s besök på Runö sommaren 1939, framför allt dock från Landsmålsarkivets samlingar i Uppsala. Boken har utarbetats i nära samarbete med Nils Tiberg och den estlandssvenska undersökningen. Runöbor har naturligtvis medverkat som sagesmän.

Författaren ger en kort översikt av öns historia, geografi och bebyggelse samt av runöområdet. Huvuddelen av boken ägnas naturligtvis åt ortnamnen — en vetenskaplig undersökning av deras förekomst, uttal, ev. ursprung och betydelse m. m. Ett tusental ortnamn inalles har runöborna använt, namn på bebyggelse, åkrar och marker, enstaka träd eller skogspartier, backar och stenar, kärr och vattendrag, stränder och vatten, vägar och stigar, stängsel o. s. v. Själva namnet Runö tycks ingenting ha med "runor" att göra — som den fåkunnige gärna vill tro. Förf. finner namnet sannolikt vara av lettiskt ursprung; det lettiska namnet på ön, Raônju sala, betyder "sälarnas ö" eller "Sälön".

Boken är illustrerad med några runövyer och äldre kartor över ön.

Tibergs bok om *Runöbondens ägor* ansluter sig till den föregående och kompletterar denna; men den utvidgar ämnesområdet och lägger huvudvikten — som titeln anger — på ägora, som de var förr och sedermera, hur de kallades och indelades, hur de användes och vilka sägner som förknippats med särskilda platser. Författaren förklarar ingående sakkunskap med ett ledigt sätt att framlägga materialet och ger på detta sätt inblick i det levande livet så som livet levdes i detta säregna samhälle. Han har också fördelen att kunna anställa jämförelser med andra svenskbygder i Estland såväl vad ägoförhållanden som språkliga uttryck beträffar.

Den långa resan hem

Efter att ha upplevt en oförglömlig dag med våra fränder svenskbyborna på deras årligen återkommande högtid i Roma, förvånats över att mitt i brådaste skördetid få se 600 personer samlas kring sina minnen, åhört deras sångkör, som efter 30 år i Sverige fortfarande ville samlas kring de gamla sångerna, blivit gripen av att se 230 personer kring Herrens bord, kände sig den estlandssvenske gästen omtumlad och fattig. Ingen av oss har väl heller annat än i drömmen under Sverige-åren fått vandra in i kyrkan till klangen av hembygdens kyrkklockor. Men se, det gör svenskbyborna varje 1 augusti och kommer sannolikt att fortsätta härmed ännu under många årtionden framåt!

Man frågar sig onekligen hur en så liten folkspillra kunnat bli så stark och troviss att t. o. m. livet kring köttgrytorna i Sverige ännu efter 30 år inte förmått utplåna den fasta känsla av samhörighet som överförts även till den i Sverige uppfostrade generationen.

Ja, alla dessa frågor får man besvarade i en nyutkommen bok, *Svenskbyborna*, i vilken en av folkgruppens egna söner, folkskollärare Jan Utas, på uppdrag av föreningen Svenskbyborna nedtecknat byns och stamfrändernas öden från inflyttningen till Dagö och till återkomsten till Sverige. Jan Utas var vid ankomsten till Sverige 23 år och har följaktligen själv fått uppleva såväl 1920-talets skräckår i Ukraina som de första många gånger bittra åren i Sverige. Ingen skulle knappast kunnat berätta om sina fränders öden på ett bättre sätt än Utas, möjligen då Kristoffer Hoas, vilkens arkiv — ett åttiotial mappar innehållande personliga anteckningar påbörjade redan på 1890-talet, uppteckningar av minnesgoda personers berättelser, avskrifter av dokument m. m. —

Tomas Dreijer har ritat en — såvitt en utomstående kan bedöma — alldeles förträfflig karta över ön.

Med dessa arbeten är Runö i fråga om ortnamn och ägoförhållanden bättre kartlagt än någon annan av de estlandssvenska bygderna. Vi har anledning att vara glada över detta. Varje bit av vårt andliga arv, som på detta sätt belyses, är en vinning undan den stora, hotande glömskan. En annan anledning till tillfredsställelse är vårt folks växande intresse för böcker om den egna stammen. (Se t. ex. hur boken "Rågöborna" efter en annons i Kustbon slutsåldes på några dagar!) Slutligen kan vi skatta oss lyckliga, att Nils Tiberger i sin ungdom drabbades av ett obotligt intresse för estlandssvenskarna. Oförtrutet har han genom åren samlat material, samlat och bearbetat. Hur stor tillfredsställelse han själv har känt över detta arbete vet jag inte, men för räddandet av vårt andliga estlandssvenska arv är hans insats stor.

V. Aman

ställts till författarens förfogande. Utas har gått grundligt till väga och har under en följd av år företagit omfattande undersökningar, dels i den knapphändiga litteraturen om Svenskbykolonien, dels genom egna forskningar i svenska och tyska arkiv samt inte minst genom mödosamma direktintervjuer. I förordet beklagar författaren att några av hans sagesmän på grund av rädsla för repressalier ännu ej vågat lämna alla de uppgifter som skulle ha varit av värde för forskningen. Man får ett starkt intryck av att Utas gjort stora ansträngningar för att allsidigt kunna belysa sina fränders långa lidandes historia. En verklig guldgruva att ösa ur, har byns äldsta kyrkbok varit, omfattande åren 1782—1850, som genom ett under kunde räddas till Sverige av Kristoffer Hoas.

Det bör redan från början fastslås, att Svenskbyborna, trots den sakliga titeln, inte är en torr historiebok avsedd för en begränsad läsekrets. Boken skulle säkert med en annan titel och med något ändrad uppläggning ha kunnat bli en rafflande äventyrsbok. Men för den frestelsen har författaren lyckligtvis inte fallit. Han har i stället samvetsgrant fullföljt det uppdrag han mottagit, utan att skygga varken till vänster eller till höger. Svenskbyborna är också säkerligen en av de få historiska skildringar som en för svenska öden intresserad läsare slukar från första sidan till den sista.

Svenskbybornas historia är från början fram till våra dagar ingenting annat än ett epos om en liten övergiven folkspillras århundradelånga kamp för sitt liv. På grund av de oerhörda svårigheterna var koloniens livslåga vid ett flertal tillfällen nära att slockna. Ännu så sent som 1799 var innevånarantalet i byn fortfarande endast 148, alltså något fler än 10 % av den från Dagö utvandrade skaran. Det gick t. o. m. så långt att myndigheterna samma år såg sig nödsakade utfärda en lag om äktenskapstvång.

Genom idogt arbete lyckades svenskbyborna fram till början på 1900-talet bli tämligen välbärgade, vilket givetvis var en nagel i ögat på den fattiga ryska omgivningen. Även kulturellt hade man någorlunda lyckats konsolidera sin ställning. Man hade sålunda egen svensk kyrka, svensk skola och svenskt bibliotek samt livlig kontakt med stamfränderna i Sverige och Finland. Men så raserades genom inbördeskriget under några korta år återigen allt det som gjort livet värt att leva. Inbördeskrigets fasor följdes av svåra missväxtår. Vintern 1922 lyckades befolkningen överleva endast tack vare livsmedelsförsändelser från Sverige. Då byn samtidigt utsattes för ett övermäktigt politiskt och kulturellt förtryck, insåg man slutligen att enda möjligheten till räddning var en överflyttning till Sverige. Denna aktion kunde trots otaliga svårigheter och stora personliga risker för de ledande inom folkgruppen genomföras under ledning av främst pastor Kristoffer Hoas. Efter ankomsten hit hopade sig allehanda anpassningssvårigheter, som accentuerades av den påbörjade ekonomiska världskrisen. En stor del av de hemvändande utplacerades till en början som statare, främst då för att de skulle få

Estlandssvensk svenskbyafton

Den gamla estlandssvenska traditionen att samlas den 6 november kring svenskhetstanken är ännu inte död. Arrangörerna kunde i år glädja sig åt ett osedvanligt livligt deltagande. På grund av omständigheter, som det tyvärr inte står i S. O. V:s makt att kunna ändra på, har "6 novemberfesten" under en följd av år blivit framflyttad någon vecka — detta år t. o. m. till den 21 november.

S. O. V:s ordförande, lektor Edvin Lagman, hälsade den talrika skaran välkommen och vände sig förutom till föredragshållaren, folkskollärare Jan Utas, särskilt till det 15-tal svenskbybor som slutit sig till vår krets. Dr Lagman erinrade om höst-samkvämet traditionella anknytning till "Svenska dagen" och glädde de närvarande med att föreningen denna gång kunde bjuda på en initierad skildring om den stora grupp estlandssvenskar, som bokstavligen vistats i förskingringen, nämligen svenskbyborna-dagösvenskarna. Föredragshållaren var en av bybornas egna söner och bl. a. även författare till den uppmärksammade boken "Svenskbyborna".

Efter hälsningsanförandet framträdde en för-måga ur den allra yngsta generationen estlands-svenskar — nioåringen Gunnar Nyman, som med bravur framförde ett pianostycke av den store Mozart.

Talarstolen bestogs så av Jan Utas, som trots svår förkylning på ett mycket medryckande sätt berättade om sin försvunna hembygd, som han och de flesta övriga svenskbybor för alltid fick lämna 1929. Talet återges i något avkortad form på annan plats i detta nummer. Efter föredraget uppmanades de närvarande att ställa frågor. Att intresset var stort bevisades av den långa rad frågor som framställdes. Talaren visade även ett antal bilder från Gammal-Svenskby, överflyttningen till Sverige och bosättningen här.

Efter föredraget tog förre svenskbyläraren Gustav Utas till orda och erinrade bl. a. om de många andra svenska kolonier som varit spridda över det vida Rysslands yta och som tragiskt nog inte lämnat andra synliga spår efter sig än några få inskriptioner på gravstenarna. Även Lars Lindström från Ormsö kom in på samma ämne och påpekade, att invånarna från två byar på Ormsö, som tving-

ats lämna sina hem, i motsats till utvandrarerna från Dagö, spårlöst försvunnit.

Den trevna samvaron avslutades som vanligt med Modersmålets sång.
M. N.

HAVET

Jag minns havet, som lockade och tjusade. Det band samman stränderna här med stränderna längre bort, där det fanns städer och byar och människor. — På sommaren om söndagsmorgnarna gick jag tidigt ut till stranden. Där var lugn. Där var ro. Där var vila. Där kunde jag vara ensam och se ut över viken mot staden längre bort och mot byarna längre inåt viken på vikens motsatta strand och mot öarna utanför.

Jag lade mig på rygg i gräset — i lä av långa travar av björkved — på en gräsmatta översållad av midsommarblomster. Veden hade blivit diktörd under vintern. Nu var den torr. Och under sommarmånaderna skulle den forslas på skutor till Reval.

En stilla bris svepte över nejden, över stranden och havet. Där var i luften något av insekters surr och lärkors drill.

Jag älskar min strand, sådan jag minns den. Jag skulle önska mig dit tillbaka — till min sommargröna strand. Där var vila. Där var allting helt. Där var samlat någonting av havstång och vågskvalp, någonting av högsommaridyll och kalkstensväg, någonting av det, som låg nära och långt borta. Där talade havets bölja ett eget stilla språk.

*

Så minns jag nu allt detta. Jag tänkte icke så mycket på detta då. Men desto tydligare minns jag det nu.

Egentligen älskade jag detta alltsammans för lite; havet och stranden och vägarna, människorna och stugorna — allt har jag älskat för lite. Nu vet jag det, när jag nu i tankarna blickar ut över mitt lugna sommarhav, bortom de gröna stränderna.

Ständigt lockar du mig mitt blånande sommarhav med den vitnande horisonten i fjärran.

Tack för det, att du fanns! Tack för det, att du lärde mig drömma!

Så blev då mitt liv — i all sin ringhet — ändå trots allt rikt till sist. Rikt — som en drömmares liv.
Alex Samberg

sätta sig in i svenskt jordbruk, varvid de, utbrutna ur den gamla och trygga bygemenskapen, hade svårt att värja sig mot den press som de utsattes för från både sovjetinspirerat och oförstående svenskt arbetarhåll. Det hette t. o. m. att "ryssarna kommit hit för att ta brödet ur munnen för våra barn." Nu trettio år senare låter det nästan otroligt, att sådana frihetskämpar som Ture Nerman och Karl Kilbom då ställde sig helt fientliga till svenskbykolonisationen. Den dubbla pressen blev slutligen för hård och 237 personer återvände under de närmaste åren till Ukraina och 97 personer utvandrade till Kanada.

Utas har på ett mästertligt sätt sammanfogat sitt

folks öden till ett epos över en grupp människors hårda kamp mot en aldrig sinande ström av motgångar, en kamp som skulle ha tett sig hopplös utan deras starka gudsförtröstan och trofasta kärlek till det svenska modersmålet.

För oss estlandssvenskar finns det all anledning att ta del av denna bok, då ju svenskbyborna-dagöborna är en del av estlandssvenskarna, en grupp som drabbats betydligt hårdare av vidriga öden än stamfränderna på Ormsö, Nuckö och Rickul.
M. Nyman.

Jan Utas: "Svenskbyborna", Natur och Kultur, Stockholm 1959, 308 sidor, 16 planscher, pris kr. 23:50.

Jubileumshögtid i Betesdakyrkan

I hela två dagar firade estlandssvenskarna i Betesdakyrkan 15-årsminnet av den slutliga ankomsten till Sverige.

Festprogrammet inleddes lördagen den 5 december med samkväm i kyrkans församlingssal med tal av bl. a. sekreterare Einar Rimmerfors. Söndagens festligheter började med gudstjänst kl. 11 under ledning av Betesdaförsamlingens herde, pastor Per Wårding och med predikan av kyrkoadjunkt Arthur Johansson. Högtidsgudstjänsten, till vilken biskop Sven Danell fått lämna återbud på grund av sjukdom, började kl. 3 med psalmen Vår Gud är oss en väldig borg, varefter pastor Johansson hälsade välkommen. Med utgångspunkt från psalmen Vår egen kraft ej hjälpa kan, underströk pastor Johansson det stora behov vi känner att tacka Gud för den hjälp vi fått i nödens stund. "Välsigne de män som räckt oss en bägare vatten och en bit bröd och det land som öppnat sina portar för oss", slutade han.

Efter sång av församlingens mycket väl-sjungande kör, hölls predikan av rektor Sigfrid Hoas över ämnet "I Guds hand från strand till strand". Talaren erinrade om att estlandssvenskarna alltid varit strandbyggare, antingen de bott vid Östersjöns kuster eller vid Dnjepr. Vi har också alltid haft anledning att längta till andra stränder bortom horisonten, både till himmelrikets och till Sveriges strand. Tack vare vårt folks naturliga gudsfuktighet har vi med förtröstan lagt vårt öde i Guds hand. — "Vi har överallt märkt fadershanden, även om den stundom hållit riset. — Även de stora skaror dagösvenskar, som bād-dades ned i den ryska jorden vid Poltava vilar i Guds hand. Men vi är inte här för att idag hylla vår egen starka hand, utan Guds hand, som fört oss fram till hemlandet", — slutade rektor Hoas sin gripande predikan.

Svenska Odlingens Vänners ordförande, fil. dr Edvin Lagman gav så en intressant skildring över vårt folks historia, byggd på forskningens senaste rön.

— Den estlandssvenska bosättningen i Estland uppstod enligt dr Lagman i huvudsak under senare hälften av 1200-talet. Den svenska invandringen gynnades alldeles särskilt av Ösel-Vikbiskopen, som residerade på Hapsals slott. Anledningen till biskopens intresse för en svensk kolonisation är kanske att söka i det förhållandet, att stora delar av Estlands nordvästra kustområden då var glest bebodda, men säkert också på att svenskarna i motsats till esterna var kristna och dessutom kunniga yrkesmän inom många betydelsefulla näringsgrenar.

Ända fram till senare delen av 1500-talet, då Estland kom under Sverige, åtnjöt svenskarna speciella förmåner, som markerade deras särställning i förhållande till esterna. Dessa privilegier bekräftades av såväl de svenska regenterna som av ryska tsarer. Genom att stora landområden efter de långvariga krigen förlänades till förtjänta

fältherrar, påbörjades den långa och bittra kamp mellan de svenska bönderna och godsägarna, som slutade först 1868, då arbetsplikten upphörde och bönderna blev fria. Denna strid ledde bl. a. till att Reigi-bönderna på Dagö 1781 blev uppsagda från sin fäderneärvda jord och tvingades utvandra till Ukraina.

Kyrkoadjunkt Arthur Johansson

Prosten Hjalmar Pöhl berörde i sitt anförande de många flyktningmiljonernas tragiska öden. Estlandssvenskarna intog en lycklig särställning bland dessa landsflyktiga, olyckliga människor, eftersom vi inte hade några nämnvärda svårigheter med anpassningen till de nya förhållandena, inte minst tack vare den omständigheten, att vår grupps struktur i socialt hänseende var synnerligen homogen och tack vare den konservativa stabiliteten inom våra familjer. Vi gynnades också av den stora välvilja vi möttes av i Sverige. Många, många människor har bl. a. fått nytt livshopp just genom Betesdakyrkans verksamhet under pastor Arthur Johanssons ledning. Pastor Johanssons välsignelsebringande arbete för estlandssvenskarna kommer att gå till historien. Estlandssvenskarnas religiösa liv i Sverige kännetecknas lyckligtvis också av frånvaron av gruppisolationism. Vi är i stället sammanknutna av starka ekumeniska band. —

Efter gudstjänsten samlades man under tal och sång kring kaffeborden till en Minnenas stund, där ett flertal hälsningar och tack framfördes, främst till verksamhetens andlige ledare, kyrkoadjunkt Arthur Johansson, och till Betesdaförsamlingen i Stockholm, som öppnat sina portar på vid gavel för estlandssvenskarna. M. N.

UPPMANING

Var vänlig och använd er av de bifogade inbetalningskortet helst redan före årsskiftet.

Anton Brunberg 60 år

60 år fyllde den 19 oktober f. d. hemmansägaren Anton Brunberg från Roslep, Rickul.

Det torde inte finnas någon av den äldre generationen från Rickul, som ej vet vem vederbörande är, eftersom han genom en mångfald av allmänna förtroendeuppdrag kommit i beröring med de flesta. Här några data ur jubileans liv:

Anton Brunberg hör till de få estlandssvenskar, som under ungdomsåren fick förmånen att tillägna sig en högre skolutbildning än de allra flesta på den tiden. Han fick nämligen tillfälle att åren 1912—15 genomgå det 3-åriga läroverket i Hapsal, en skolpåbyggnad som var tillräcklig att ge vederbörande ett klart försprång framför flertalet i hans omgivning. År 1918 genomgick han sedan en pedagogisk fortbildningskurs i Hapsal, varefter han alltså var kompetent att utöva läraryrket i svenskbygdens folkskolor under Estlands självständighetstid. Kärleken till fädernetorvan gjorde dock att hans huvudsysselsättning förblev jordbruket. En mängd bisysslor har han emellertid, tack vare sina kvalifikationer, fått ägna sig åt. År 1922 startade han en liten byhandel, vilken dock på grund av tidsbrist och ringa omsättning måste stängas 1931, en kännbar nackdel för roslep- och spithamnbor. Anton Brunberg avlade 1924 skepparexamen och var delägare i olika skutor, men andra uppdrag hindrade honom från att någonsin utöva skepparsysslan.

Åren 1934—40 var Brunberg kommunalordförande i Rickul och 1938—40 därjämte "maavolinik" (ung. motsv. landstingsman), d. v. s. kommunens representant i kretsförvaltningen (estn. maavalitsus). När Kooperationen infördes i Rickul fann man i Anton Brunberg en lämplig och erfaren kraft att bidra till dess skötsel. 1941—44 var han föreningens ordförande. Dessförinnan hade han åren 1928—30 varit sekreterare i köttexportörernas sammanslutning. Dessutom var han ett antal år medlem i brandkårens styrelse.

Torra siffror och data är annars ej det man tänker på när det blir tal om Anton Brunberg. Anspråkslöshet, saklighet, rättrådighet är de tre ord man skulle vilja prägla på hans medalj. Alltid en folkets man, såväl när det gällde att som "talet" föra kommunens talan som i fråga om det otvungna umgänget med grannar och övriga vänner, vilka nu, något senkommet men unisont, bringar 60-åringen sin hyllning samt, med tack för osjälvisk gärning under förgångna år, tillönskar honom många lyckosamma levnadsår och god hälsa för framtiden.

A. V.-y.

Tack!

Från en givare som vill vara okänd har inkommit en gåva på 150 kronor åtföljd av följande rader:

"En liten gåva till Svenska Odlingens Vänners 50-årsjubileum."

Svenska Odlingens Vänner ber här få framföra sitt varma tack.

Johan Alros 65 år

Den 21 januari 1960 fyller Johan Alros 65 år. Han är född i Hullo på Ormsö. När han slutat folkskolan fortsatte han sina studier i Hapsal. Vid första världskrigets utbrott inkallades han i krigstjänst i den tsarryska armén, där han så småningom blev fänrik. Under ryska revolutionen flydde han till Sverige och passade här på

att förkovra sina kunskaper genom att bevista en folkhögskolekurs. Efter ett par år återvände han så till hemlandet igen. Under Estlands självständighetstid skötte han sin gård i Hullo, där han genomförde många förbättringar inom jordbruket. På grund av sina mångsidiga kunskaper och intressen blev han utsedd till innehavare av många förtroendeuppdrag. Han var bl. a. styrelseledamot och kassör i Ormsö Kooperativa Handelsförening, vilket uppdrag han innehade en längre period. J. A. var även ledare för kyrkokören under åren 1929—1934. Han uppträdde med sin kör på Skansen i Stockholm och i Västerås 1930. Under många år var han "valla hoolekandekohtu esimees" och ledamot av kommunalstyrelsen. Under den kommunistiska perioden blev han avsatt från sina kommunala uppdrag. Han kom tillbaka som biträdande kommunalordförande 1941 och denna post innehade han ända till överflyttningen till Sverige. Under sin sista period som kommunalman fick han verkligen visa sin duglighet. Han arbetade klokt och metodiskt och var inte rädd att avvisa orimliga krav, som ockupationsmakten ofta lade på kommunen och bönderna.

Vi hans vänner och bekanta önska honom lycka till på högtidsdagen.

L. B.

Estnisk skola i Göteborg

Intresset för den planerade estniska skolan i Göteborg, den andra i landet, har varit mycket stort bland ester i staden. Trots att skolan inte kan starta förrän hösten 1960 har man mottagit 32 anmälningar till första årsklassen och 26 till den andra. Skolan ska börja med två klasser för att senare byggas på. Barnen har anmälts inte bara av rent estniska föräldrar utan också av familjer där ena föräldern är svensk.

Tidigare har det endast funnits en estnisk folkskola i landet nämligen i Stockholm. Den har sedan ett år tillbaka varit berättigad till statsbidrag, och elevantalet har ökat så pass att man nu fått införa parallellklasser.

Göteborgsskolan kommer att i likhet med den i Stockholm bli tvåspråkig. Ett av de främsta skälen till att esterna önskar en egen skola är för att kunna bevara den egna kulturen och då isynnerhet språket. Detta är särskilt viktigt vad gäller den estniska litteraturen. Redan nu publiceras fler böcker på estniska utanför Estland än i moderlandet.

Kustbon 1959 — 1960

Det sista numret av den 16:nde årgången i Sverige har härmed nått de många estlandssvenska hemmen i Sverige och annorstädes i världen. Red. vågar hysa den förhoppningen, att Kustbon, trots de helt annorlunda förhållanden under vilka vi lever och bor nu, genom innehållets anknytning till traditionerna från den gamla hembygden, fortfarande förmår överbringa en känsla av samhörighet och aktiv svenskhet, som kännetecknat tidningens innehåll alltsedan starten 1918. Vi kommer alla ihåg, hur våra tankar och känslor alldeles särskilt vid juletid riktades mot Sverige och hur vi under julhelgerna samlades kring radioapparaterna för att lyssna på den speciella utsändning som ägnades svenskarna i utlandet. Vi får inte glömma, att den situationen fortfarande existerar, t. o. m. bland våra egna nära släktingar och vänner som är kvar i Estland eller vistas ensamma och isolerade på något håll i det vidsträckta Ryssland. Nu mer än någonsin har vi anledning att tala om "svenskar i förskingringen". Låt oss i denna julhelg sända alla dem vår tysta hälsning och be den Allsmäktige skänka dem tröst i deras ensamhet och stöd i deras strävanden efter möjlighet att få återförenas med sina kära. Samtidigt har vi anledning glädjas med alla dem, som under det gångna året fått lämna Estland och fått förena sig med sina anförvanter. Vi hoppas innerligt, att denna ryska liberala politik även kommer att fortsätta under 1960 och att det nya året måtte komma att bjuda på många, många liknande lyckliga tilldragelser.

Då man kommit till slutet av en verksamhetsperiod vill man gärna se tillbaka. Kustbon har under det gångna året utkommit med fyra nummer på sammanlagt 72 sidor. Redaktionens avsikt har detta år liksom tidigare varit att låta sina läsare få del av det som skett inom vår krets och som kan vara av allmänt intresse. Men framför allt har Kustbon velat ge alla dem som har visat intresse för vårt folk, dess kulturella yttringar och historia möjlighet att publicera sina tankar och forskningsresultat och samtidigt få detta material bevarat åt eftervärlden. Det faktum att Kustbon under 1959 har haft ca 1400 prenumeranter, alltså fler än någonsin tidigare, kan måhända tolkas som ett bevis för läsekretsens uppskattning av detta redaktionella program.

För att Kustbon skall kunna fortsätta sin verksamhet även under 1960, kommer redigeringen enligt de preliminära planerna att delas upp så, att nr 1 ombesörjes av undertecknad, nr 2 av Edvin Lagman, nr 3 av Viktor Aman och nr 4 av Anders Stenholm med undertecknad som ansvarig utgivare.

Red. ber slutligen få rikta ett varmt tack till alla som under det gångna året gynnat tidningen och samtidigt tillönska envar en

GOD JUL

och ett

GOTT NYTT ÅR

Manfred Nyman.

Svenskbyminne i Jämtland

På en gård vid Kallsjön i Jämtlands fjällbygd förvaras en gammal familjebibel, som enligt Svenska Dagbladet på ett märkligt sätt kommit att spela en viktig roll i samband med överflyttningen av svenskbyborna från Ukraina till Sverige.

Vi låter Sv. D. av den 13 sept. 1959 berätta:

"Åkande i en dyngkärra" kom en sommardag 1912 två bemärkta svenskar till en gammal bondgård på en udde i Konäs vid Kallsjön i Jämtlands fjällbygd. Herrarna var komponisten Wilhelm Peterson-Berger och aktören Anders de Wahl. Som en erinran om den senare finns i dag ett veritabelt litet de Wahl-museum i gårdens gamla mangårdsbyggnad. En annan märklig sak med denna gård är att därifrån faktiskt initiativet till hjälpen åt svenskbyborna på sin tid utgick!

Med hjälpen till svenskbyborna hänger det ihop så här: till de Wahls umgängesvänner i hans sommarparadis vid Kallsjön hörde, förutom Sven Hedin och dennes systrar Alma och Gerda samt greve Sten von Rosen på Kröngården på uddens högsta punkt, också ärkebiskop Nathan Söderblom. Under ett besök hos de Wahl berättade Söderblom, att han fått ett konstigt brev från en viss pastor Hoas i Gammal-Svenskby i Ryssland. Texten bestod av bibelcitater, och inte ens ärkebiskopen hade lyckats komma tillrätta med dess tydande på grund av det ålderdomliga språket. Då sade de Wahl: här i gården finns en gammal bibel — och bad få låna den av värdinnan. Bibeln visade sig vara tryckt 1756, och dess språk stämde med det som pastor Hoas använde. Citaten bildade rätt sammanställda en enträgen hjälp åt svenskbyborna! Då fattade ärkebiskopen beslutet att försöka bringa dessa svenskättlingar allt tänkbart bistånd — och så startade med tiden den mångomtalade aktionen. Fru Forséns berättelse om hur detta initiativ kom till bekräftas av Sven Hedins syster Alma Hedin i hennes minnesskildring "I minnets blomstergårdar", där hon berättar om den märkliga brevtolkningen.

Bibeln finns alltjämt i gården. Den köptes på sin tid av en förfader till nuvarande gårdsägaren på en auktion i Baksjönäset vid Anjan i Kalls norra ände och han skrev egenhändigt med stor tydlig stil på försättsbladet, att den boken aldrig fick lämna gården.

FAMILJENYTT

Födda

Tomas Per-Åke född den 22 november 1959, son till Naima Friberg, född Klaman och Algot Bertil Friberg.

Döda

Lars Alström, född den 31 januari 1876 på Ormsö, avled den 22 november 1959 i Visby.

Johan Bergström, född den 17 september 1868 på Ormsö, avled den 15 november 1959 i Huddinge.

Min älskade Make
vår käre Far, Farfar och Morfar

Johan Bergström

född den 17 sept. 1868 Ormsö
insomnade lugnt och stilla den 15 nov. 1959
i Huddinge.

Sörjd och saknad av oss barn, barnbarn och
barnbarnsbarn, maka och syster,
släkt och vänner.

Ett strävsamt liv har slocknat ut
en flitig hand har domnat
Din arbetsdag har tagit slut
Ditt trötta huvud somnat.

Min älskade Make,
vår käre Far, Farfar och Morfar

Johan Sandsten

född 19/4 1870 i Rickul
avled 27/9 1959 i Södertälje

Djupt sörjd och saknad av oss Maka, Barn
och Barnbarn samt övrig släkt och vänner.

Hem, hem mitt kära hem
Ej finns en plats på jorden
Så skön som du mitt hem.

Min älskade Make,
vår käre Far och Morfar

Karl Krusman

född 16 nov. 1885, död 28 sept. 1959.

Djupt sörjd och saknad, men i ljusaste minne
bevarad av oss.

MARTA

Linda — Ragnar

Elsa — Svante

Barnbarnen

Alltid så lugn och stilla
Tålig och god Du var
Så skola vi Dig minnas
Tack käre Make och Far.

Min älskade Make
min käre Far

Alfred Seeman

* 1 Maj 1903
insomnade stilla i dag.

Utsägligt sörjd och saknad av oss, syskon,
övrig släkt och vänner.
Johanneshov 20/11 1959

LOVISA

ELNA

Det susar av vemod
då banden de brista.
Det tar om våra hjärtan
när den käraste vi mista.

Anders Grönström, född den 7 september 1870 på Nuckö,
avled den 12 november 1959 i Tibro.

Fröken Maria Kivramees, född den 8 april 1880 på
Ormsö, avled den 30 november 1959 i Stockholm.

Karl Krusman, född den 16 november 1885 på Nuckö,
avled den 28 september 1959 i Ölme.

Johan Sandsten, född den 19 april 1870 i Rickul, avled
den 27 september 1959 i Södertälje.

Alfred Seeman, född den 1 maj 1903 på Nuckö, avled
den 20 november 1959 i Stockholm.

Fru Anna Sihver, född Kessel den 12 december 1887 på
Dagö, avled den 23 september 1959 i Uppsala.

Johan Svahn, född den 10 februari 1942 på Ormsö, avled
den 5 september 1959 genom olyckshändelse i Spånga.

Änkefru Agneta Tomson, född Fagerlund den 17 no-
vember 1871 på Ormsö, avled den 16 oktober 1959
på Värmdö.

Min djupt älskade Maka,
vår kära oförgätliga Mor,
Farmor och Mormor

Anna Sihver

— f. Kessel —

Född den 12 december 1887 i Reigi, Dagö,
avled den 23 september 1959 i Uppsala

Djupt sörjd och saknad av

MIHKEL

**Mikk och Ruth, Ken, Ursula och Mikael, Albert
Oskar och Hermine, Taimi och Sven**

Din kärlek till de Dina var omätbar,
ren osjälvisk och alltofrande.
Må Du vila i ro under Guds
förbarmande vinge. Ljuvliga minnen
av Dig skola aldrig släckas i våra hjärtan.

Utgivarkorsband

Bemärkelsedagar

90 år

Alström, Isak, född den 24 mars 1870, Runö

85 år

Fällman, Maria född Wennberg den 8 febr. 1875, Ormsö
Hörnsten, Gertrud född Alström den 15 mars 1875, Ormsö

80 år

Sandell, Katarina född Bergström den 1 jan. 1880, Ormsö
Hamberg, Gertrud född Fagerlund den 3 jan. 1880, Ormsö
Nystil, Tio född Hamberg den 3 jan. 1880, Rågöarna
Engman, Lena född Dyrberg den 4 jan. 1880, Rickul
Johansson, Erik Severin, född den 4 jan. 1880, Lustifer
Lindman, Maria född Ponder den 20 jan. 1880, Rågöarna
Notman, Lars född den 21 jan. 1880, Ormsö
Rosen, Elisabeth född den 23 jan. 1880, Nargö
Luks, Gustav född den 1 febr. 1880, Rickul
Hallman, Agneta född Lindkvist den 8 febr. 1880, Ormsö
Strandsten, Mats född den 3 mars 1880, Rickul
Rander, Mina född Tennisberg den 13 mars 1880, Vippal
Österman, Maria född Alberg den 13 mars 1880, Runö
Mickelin, Lena född Nilsson den 14 mars 1880, Ormsö
Söderblom, Katarina född den 14 mars 1880, Ormsö
Blomman, Anders född den 17 mars 1880, Ormsö
Pelmas, Lena född Ruhberg den 21 mars 1880, Rickul

75 år

Matsson, Elin Adelin född den 13 jan. 1885, Nargö
Palmkron, Ernst född den 17 jan. 1885, Vippal
Eichentahl, Rosa Vilhelmine född Matson den 30 jan. 1885,
Reval
Strandberg, Maria född Freiman den 30 jan. 1885, Rickul
Dyrberg, Johannes född den 9 febr. 1885, Rickul
Bäck, Agneta född den 15 febr. 1885, Ormsö
Appelblom, Hans född den 27 febr. 1885, Ormsö
Blomberg, Maria född Lagman den 11 mars 1885, Rickul
Peterberg, Maria född Nordbäck den 24 mars 1885, Ormsö
Fagerros, Maria född den 28 mars 1885, Ormsö

70 år

Brus, Helene född Rüüdein, den 3 jan. 1890, Nuckö
Hallberg, Gustav född den 10 jan. 1890, Rickul
Rommelmann, Alexander född den 13 jan. 1890, Ormsö
Rommelmann, Maria född Alberg den 12 jan. 1890, Ormsö
Grenfeldt, Maria f. Norrberg den 17 jan. 1890, Rickul
Holm, Hermine Sofia född Markus den 25 jan. 1890, Nargö
Vesterman, Julia född Söderholm den 27 jan. 1890, Rickul
Alros, Birgitta född Appelblom den 29 jan. 1890, Ormsö
Kornblom, Maria född Nee den 20 febr. 1890, Ormsö
Nyblom, Maria född Nyman den 28 febr. 1890, Ormsö
Ambrosen, Sofia Leontine f. Vellman d. 2 mars 1890, Reval
Taman, Johanna född Kreitzveg den 5 mars 1890, Korkis
Anker, Alexander, född den 16 mars 1890, Nuckö
Pöhl, Rosette född Öström den 23 mars 1890, Rågöarna

60 år

Tennisberg, Johannes född den 6 jan. 1900, Rickul
Hallman, Elvine född Siman den 8 jan. 1900, Rickul
Engman, Amanda född Päiko den 10 jan. 1900, Reval
Vesterholm, Aline född Stahl den 13 jan. 1900, Rickul
Bergström, Tomas född den 16 jan. 1900, Ormsö

Heideman, Herman född den 17 jan. 1900, Rickul
Kübar, Johannes född den 17 jan. 1900, Vippal
Enggrön, Johanna född den 25 jan. 1900, Rågöarna
Klaas, Fanny Benita f. Lipandt den 31 jan. 1900, Reval
Hallman, Edla född Borrman den 4 febr. 1900, Rickul
Neemre, Toivo född den 5 febr. 1900, Pärisspea
Wirén, Nikolaus född den 10 febr. 1900, Reval
Granberg, Agneta född Nee, 14 febr. 1900, Nuckö
Tens, Maria född Sekobon den 15 febr. 1900, Nuckö
Berggren, Katarina född Friberg den 23 febr. 1900, Ormsö
Simonsson, Richard Heinrich född den 3 mars 1900, Nuckö
Hallman, Johannes född den 5 mars 1900, Vippal
Luther, Oswald Johannes född den 5 mars 1900, Nargö
Asplund, Johannes född den 8 mars 1900, Ormsö
Magnusson, Mathias född den 8 mars 1900, Rickul
Sjöman, Maria född Hörnsten den 10 mars 1900, Ormsö
Engbusk, Alexander Nikolai född den 14 mars 1900, Nuckö
Palmkron, Edmund Leonhard född d. 16 mars 1900, Vippal
Eertholm, Johanna född den 18 mars 1900, Rågöarna
Stubender, Alexander född den 20 mars 1900, Nuckö
Hasselblatt-Hasselblad Maria född den 23 mars 1900, Reval
Viljamaa, Karl född den 21 mars 1900, Reval
Hörnström, Katarina f. Lindström den 29 mars 1900, Ormsö

50 år

Byman, Maria född den 8 jan. 1910, Ormsö
Falk, Magdalena född den 9 jan. 1910, Runö
Klanberg, Amalia Teresia född Noter d. 9 jan. 1910, Nuckö
Grundström, Agneta född den 19 jan. 1910, Ormsö
Bergström, Oskar född den 23 jan. 1910, Ormsö
Olin, Maria född den 27 jan. 1910, Ormsö
Lindström, Gerda född den 1 febr. 1910, Vippal
Boman, Selma född den 9 febr. 1910, Reval
Silberberg, Elsa född Bertelsson den 18 febr. 1910, Nargö
Borrman, Hilda f. Österman den 27 febr. 1910, Rickul
Sjöström, Gertrud född Stenros den 27 febr. 1910, Ormsö
Koinberg, Pauline, född Hamberg den 1 mars 1910, Rickul
Tennisberg, Alice född den 5 mars 1910, Nuckö.
Merimaa, Robert född den 17 mars 1910, Nuckö
Lilja Johan, född den 19 mars 1910, Ormsö
Bertelsson, Rita Alida född Rosen den 24 mars 1910, Nargö
Lindman, Julius född den 31 mars 1910, Rågöarna

FASTIGHETSÄGARE

Snart börjar vintern på allvar och ni vill ha det varmt och skönt inne. Vänd er då med förtroende till undertecknad för ommurning och justering av er oljeeldningsanläggning. Nyinstallationer av såväl **LÄGTRYCKS-** som **HÖGTRYCKSAGGREGAT** — allt till humana priser. Service dygnet runt.

Oljeeldningsfirman A O S

ALL OLJEELDNINGSSERVICE

JOHN SJÖMAN

Tel. 25 48 70 eller 0758/30528

EESTI
RAHVUSRAKENDUSKAMER
AR